

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií v Brně

**Gender studia a jejich inspirace pro sociálně
pedagogickou praxi**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
doc. PhDr. Eduard Radvan, CSc.**

**Vypracovala :
Pavla Motyčková**

Brno 2006

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Gender studia a jejich inspirace pro sociálně pedagogickou praxi“ zpracovala samostatně a použila jen zdroje a literaturu uvedené v seznamu, který je v závěru této práce uveden.

.....
Pavla Motyčková

Poděkování

Mé poděkování patří zejména panu doc. PhDr. Eduardu Radvanovi, CSc., za vstřícnost, odbornou pomoc, konzultace a metodické vedení při zpracovávání mé bakalářské práce.

Děkuji rovněž ředitelce odboru ochrany veřejného zdraví MUDr. Anežce Sixtové a Hlavnímu hygienikovi České republiky MUDr. Michaelovi Vítovi Ph.D., svým kolegům a mé rodině za vytvoření podmínek pro zpracování této bakalářské práce.

Pavla Motýčková

OBSAH	1
ÚVOD	
1. Cíl bakalářské práce, její aktuálnost a metoda zpracování	2
2. Přehled základních použitých pojmů a jejich vymezení	4
feminismus, gender, Gender Studies, gender studies (genderová studia),	5
pedagogika a genderově senzitivní výuka.	6
3. Kapitola I	7
Úvod do problematiky rovných příležitostí žen a mužů	
3.1. Ženská práva v kontextu dějin lidských práv	7
3.2. Feminismus a jeho jednotlivé vlny ve světě	8
4. Kapitola II	12
Ženské hnutí a feminismus ve střední Evropě	
4.1. První vlna feminismu v Čechách a na Slovensku	12
4.2. Ženské hnutí a „ženská otázka“ po II. světové válce	14
4.3. Péče o zaměstnané ženy	16
4.4. Práce zakázané ženám	17
4.5. Konec zákazu práce žen v podzemí!	18
Budeme mít hornice nebo havířky?	
5. Kapitola III	22
Polistopadový vývoj v České republice	
5.1. Vznik a její inspirativní vliv Gender Studies	24
5.2. Vládní politika prosazování rovnosti žen a mužů	26
6. Kapitola IV	28
Genderová studia jako akademický obor	
6.1. Vznik genderových studií	28
6.2. Přínos genderových studií	29
6.3. Předmět studia - genderová témata	30
7. Kapitola V	32
Genderově senzitivní výuka	
7.1. Úloha pedagoga ve výchovně –vzdělávacím procesu	33
7.2. Genderové stereotypy vers. možnosti výuky	34
Závěr	37
Resumé	37
Anotace	38
Použité prameny a informace	39
Příloha	44

Úvod

1. Cíl bakalářské práce, její aktuálnost a metoda zpracování

Zadané téma bakalářské práce a ústřední pojem „genderová studia“ k představení a prokázání jejich inspirativní role v současné české společnosti, kde jednou z priorit politiky se stává zákaz diskriminace na základě pohlaví a nastavení podmínek pro rovné zacházení s ženami a muži, nabízí poměrně značný prostor pro zpracování zadané problematiky.

Cílem bakalářské práce bylo přiblížit nejen genezi a oblasti genderových studií a jejich význam pro změny, které pozitivně přispívají k přehodnocení tradičních rolí žen a mužů ve společnosti, ale i jejich přínos pro vznik genderových studií, jako kategorie vzdělávání ve společenských a humanitních vědách.

Z hlediska zaměření, je pak zkoumán vliv poznatků genderových studií pro další změny, které mohou přinést pozitivní posun v prosazování rovnosti žen a mužů. Zároveň si bakalářská práce klade za cíl hledat i jiné názorové a konfrontační nástroje, jež by mohly být inspirativní pro sociálně pedagogickou praxi.

Pro zpracování bakalářské práce byla zvolena metoda sekundární analýzy, s cílem vyhodnotit některé současné známé poznatky z výzkumů a genderových studií a interpretovat jejich výsledky pro sociálně-pedagogickou praxi. Práce nabízí i hledá odpovědi na otázky pomocí zkoumání dat, faktů a pramenů, s cílem ukázat, že některé problémy společnosti nelze pochopit bez historických souvislostí.

Na událostech, datech a osudech žen v kontextu společenských dějin je dokumentováno, že prosazování rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů směřovalo a směřuje proti zakořeněným historickým předsudkům a stereotypům chování, ne jako nástroj feministické propagandy, ale jako společenská nutnost, k jejíž správnému pochopení lze dojít i s přispěním správných přístupů ve vzdělávání.

Studiem dějinných událostí jsou přiblíženy zdroje, z nichž samotný princip současného chápání genderu vyplynul, stejně tak jako oblasti, kterých se dotýká, a osvětleny důvody zdůrazňování nezastupitelné role feminismu a s ním souvisejících témat ženských práv tak, aby bylo možné v celém kontextu této problematiky pochopit, jaký význam toto hnutí má jak ve světovém, tak i v československém, resp. českém prostředí.

Srovnáním úsilí o emancipaci žen v oblasti vzdělávání, práce a politické participace na přelomu 19. a 20. století a nových feministických a genderových témat, která se začala v české společnosti objevovat v kontextu jejího vývoje po roce 1989, se umožňuje sledovat i rozdílné pohledy na řešení ženské otázky v čase, jako měnícího se názorového proudu.

Část této práce je věnována znovuoživení tzv. „ženské otázky“ v České republice po roce 1989, již se díky demokratizačnímu procesu a postupným přijímáním práva Evropské unie dostává postupně nejen společenské, ale politické vážnosti. Přiblížením činností již existujících ženských skupin, sdružení, společností a ženských nebo feministických nevládních neziskových organizací¹⁾ je zdůrazněn jejich vliv při formování oficiální vládní politiky při prosazování rovných příležitostí pro ženy a muže.

Problematika prosazování rovnosti žen a mužů, již se tato práce zabývá, je nejen výpovědí o známých nebo zjištěných faktech. Pomohla mi získat a osvojit si znalosti genderových otázek, které jsou využitelné v mém působení ve státní správě, zejména v agendě spojené s problematikou pracovních podmínek žen. V této souvislosti považuji za významné, že studium této problematiky mě vedlo k seznámení se s projekty, které se zabývají využitím poznatků genderových studií v pedagogické praxi (např. Projekt rovných příležitostí v pedagogické praxi, Gender ve škole aj.)

Vytčenému cíli a zvolené metodě zpracování odpovídá struktura práce.

Kapitola první je věnována problematice rovných příležitostí žen a mužů z pohledu ženských práv v kontextu dějin lidských práv, feminismu a jeho jednotlivým vlnám ve světě.

Kapitola druhá přibližuje ženské hnutí a feminismus ve střední Evropě a první vlnu feminismu v Čechách a na Slovensku. Pozornost je věnována také problematice ženské otázky po II. světové válce, včetně charakteristiky úrovně péče o zaměstnané ženy a pracím zakázaným ženám. Na aktuálním příkladu je uveden současný postoj oficiální vládní politiky, směřující k ukončení zákazu práce žen v podzemí, a úvaha o správnosti a možných dopadech, které s tímto aktem souvisí.

¹⁾ srov. UHDE., Z., Evropská unie, Gender a politika, článek ze dne 16. ledna 2006 ke konferenci na téma „Gender a politika v rozšířené Evropě.“ Konferenci organizoval CEFRES (Centre français de recherche en sciences sociales) a Sociologický ústav Akademie věd ČR v další spolupráci s Association Française de Science Politique a Ministerstvem zahraničních věcí Švýcarské konfederace.

V Kapitole třetí jsou uvedeny faktografické údaje o vzniku nevládní organizace Gender Studies, o jejím vlivu na vznik univerzitních genderových studií po listopadu 1989, o jejím podílu na genderových studiích a o současné vládní politice prosazování rovnosti žen a mužů v České republice.

Kapitola čtvrtá je věnována vzniku a přínosu genderových studií a genderových témat, včetně jejich obsahového zaměření a také jako předmětu studia. Kapitola pátá se zabývá konkrétními otázkami inspirace genderových studií pro sociálně-pedagogickou praxi. Přibližuje úlohu vzdělávacího procesu a nové postupy, jež by mohly pozitivně přispět k pochopení a správné aplikaci výsledků genderových studií. Pozornost je věnována i úloze pedagoga v procesu vzdělávání a možnostem genderově senzitivní výuky.

I když je forma inspirace pro sociálně-pedagogickou praxi naznačena zejména v této Kapitole, domnívám se, že tato práce nabízí řadu příležitostí k úvahám, kde hledat další, které by napomohly osvětlit ještě nezmapované oblasti genderu. Bude-li tato práce inspirativní alespoň v tomto směru využití, splnila svůj účel a pro mne osobně čas, jež jsem jí věnovala nebyl zbytečný.

2. Přehled základních použitých pojmů a jejich vymezení

Z filosofie genderových studií vyplývá, že jejich těžiště je v poskytování možnosti systematického, akademického studia teoretických a metodologických nástrojů pro zkoumání genderových témat v historické perspektivě a s ohledem na sociální a kulturní aspekty konkrétní, dané problematiky.²⁾ Jelikož genderová studia mají interdisciplinární charakter (historie společnosti, dějiny umění, sociální práce, sociologie, psychologie, pedagogika, speciální pedagogika, etika, pracovní, občanské a rodinné právo, právo Evropské unie aj.), není logicky ani z hlediska omezeného rozsahu práce možné vyjmenovat, vymežit a charakterizovat všechny související pojmy. Proto byla vybrána jen „ústřední hesla“, základní pojmy, které jsou v následujícím výčtu vyloženy.

2) srov. Filosofie a koncepce genderových studií. Fakulta humanistických studií Univerzity Karlovy.
Zdroj: http://www.fhs.cuni.cz/gender/o_nas.html.

Feminismus

Feminismus je společenským hnutím, jehož vůdčí ideou je prosazování rovného postavení žen ve společenských systémech. Cílem feminizmu je především dosažení změn, které by převládající úlohou mužů ve společnosti, v politických a ekonomických pozicích a aktivitách, rozhodovacích procesech, v médiích a jinde, nahradily rovnými příležitostmi a zacházením s ženami a muži.

Feminismus prošel několika historickými etapami. První vlna feminizmu úzce souvisela s bojem za volební právo žen, druhá korespondovala s ženským hnutím 60. let minulého století a v současnosti se hovoří o třetí vlně feminizmu, tzv. kulturní resp. společenskovědním feminizmu.

Gender

Termín gender³⁾ se používá k označení rozdílů mezi ženami a muži z hlediska jejich postavení ve společensko-kulturním kontextu dějin lidstva, resp. z hlediska historie vývoje společnosti. Na rozdíl od pojmu „pohlaví,“ který vyjadřuje biologické odlišení ženy a muže, uznávaný termín gender představuje sociálně kulturní rozlišení. Obsahuje tak mnohem širší škálu oblastí, které analyzují rozdílnosti v rolích a postavení žen a mužů z hlediska jejich sociálních, společenských, kulturních a dalších potřeb v osobním i pracovním životě.⁴⁾

Zavedení termínu gender se přisuzuje psychologovi a sexuologovi Dr. Johnovi Moneymu (1921 – 2006). Ten vycházel z toho, že za intersexuální jsou označováni lidé, jejichž přirozené biologické charakteristiky nesou znaky obou pohlaví a dospěl k závěru, že jejich pohlavní identita odpovídá spíše pohlavní roli, ve které byli vychováváni, než jejich biologickým charakteristikám. Zavedl proto pojem gender, který považoval za nezávislý na biologickém pohlaví (angl. „sex“). Původně používal slovo gender pouze ve

³⁾ srov. Sociologický časopis, úvod k L.čísle (Ročník 31, 1995:3. Zatímco pojem "feminismus" je v českém prostředí chápán odlišně od jeho současného západního pojetí, pojem "gender" je zcela nový a zdá se, že musí být importován v anglickém originále. Vznikl za účelem odlišení pouze biologického určení muže a ženy (pohlaví, sex) od jejich určení kulturního a sociálního. Původně "gender" označoval gramatický rod, jeho český převod termínem "rod" by však v českém kontextu zaváděl jiným směrem. Dosavadní konsensus těch, kdo se touto problematikou u nás zabývali, je převzít anglické "gender".

⁴⁾ V některých odborných publikacích a překladech se namísto pojmu gender někdy používá termín rod, což

spojení gender role a až později začal používat akronym gender I/R (gender identity/role), kterým vyjadřoval provázanost pohlavní identity a pohlavní role.

Gender Studies

Gender Studies je nezisková nevládní organizace, založená socioložkou Jiřinou Šiklovou v roce 1991 v Praze. Její aktivity, informační, publikační a přednášková činnost, kontakty se zahraničními feministickými skupinami a organizacemi fakticky položily základ k univerzitním genderovým studiím. Vzdělávací činnost Gender Studies v podstatě suplovala roli akademické instituce do doby, než byl skutečný akademický status genderových studií jako akademického oboru uznán, tedy až do roku 1998.

Gender studies (genderová studia)

Gender studies (genderová studia) jsou všeobecně chápána jako akademický obor. Interdisciplinární program tohoto studijního oboru je koncipován tak, aby studenti byli komplexně vybaveni vědomostmi a znalostmi o otázkách postavení žen a mužů ve společnosti, včetně metod jejich zkoumání.

Cílem oboru je seznámit studující s genderovou analýzou v různých disciplínách, a tak je připravit na profesionální dráhu v široké oblasti činnosti: k uplatnění ve vědě a výzkumu, ve státní správě, k aktivitám v oblasti sociální politiky, sociální a zdravotní péče, ve sféře sociálně právní a ve výchovně-vzdělávacích procesech.

Pedagogika

Pro účely této bakalářské práce je pedagogika chápána a používána ve smyslu vědy o výchově (původně výchově dětí, nyní také dospívajících a dospělých) a cílevědomém vzdělávání a formování lidské osobnosti.

Genderově senzitivní výuka

Senzitivnost genderové výuky je chápána jako citlivý přístup k prosazování rovnosti žen a mužů bez direktivních záměrů, volbou správných postupů v rámci výchovně-vzdělávacího procesu a uplatňováním modulů vzdělávání žáků a studentů, které nebudou vycházet pro jejich další život z nevhodných genderových stereotypů, ale které nabídnou rovné příležitosti oběma skupinám. Záměrem je dosáhnout cestou výchovy a vzdělávání stavu, v němž každý, včetně dětí, bude mít stejnou šanci rozvíjet se a stát se tím, čím chce, bez akceptace genderových stereotypů, tedy zažitých společenských předsudků.

3. Kapitola I

Úvod do problematiky rovných příležitostí žen a mužů

Úvodem této kapitoly nutno předestlat, že výzkumy v oblasti genderu a odborné i populárně naučné publikace poukazují na skutečnost, že ženy se vždy aktivně podílely na historických změnách⁵⁾ a přestože jim ne vždy byl dán dostatečný prostor pro vyjádření svých názorů, bylo to jejich úsilí a vytrvalost, které postupně prolamovaly bariéry, jež jim bránily ve svobodném zapojení se do osobního i pracovního života.

3.1. Ženská práva v kontextu dějin lidských práv

Ačkoliv snahy po rovnosti před zákonem se v lidské společnosti objevují již od jejího počátku, dostávají se otázky lidských práv, tedy i ženských práv do popředí až v souvislosti s prohlášením nezávislosti Spojených států amerických roku 1776 nebo v důsledku takových revolučních změn jako byla Velká francouzská revoluce a v roce 1979 vyhlášená Deklarace práv člověka a občana.

Ze shodných kořenů a z přesvědčení o nerovném postavení žen ve společnosti čerpá i feminismus, který má své počátky na konci 18. a začátku 19. století.

⁵⁾ srov. ABRAMS, L., Zrození moderní ženy. Evropa 1789-1918., Brno: Centrum pro studium demokracie a kultur, rok 2005. Britská historička Lynn Abrams se dlouhodobě zabývá sociální historií a její kniha z roku 2002 (The making of modern women) představuje výsledek dlouholetého srovnávacího výzkumu dějin evropských žen a ženských hnutí, mapujícího tzv. dlouhé devatenácté století (období od francouzské revoluce do první světové války). Kniha je rozdělena do tří částí: první část nazvaná Představy o ženě shrnuje diskursivní utváření obrazu moderní ženy podle ideologií osvícenství. Druhá část - Soukromý a veřejný život - ukazuje ženy ve sféře, která jim byla přisouzena, aby je omezovala, ale která se zároveň stala arénou pro jejich seberealizaci. Třetí část - Moc a možnosti účasti na ní - sleduje historii sdružování žen a počátky organizovaného feministického politického aktivismu.

Společným znakem „feministického hnutí“ je cílené sledování a reakce na postavení žen ve společnosti, což ovšem neznamená, že jde o hnutí jednotné. Feministická hnutí byla a jsou orientována různorodými směry, od umírněnější formy, prosazující základní lidská práva, až po formy radikální, které odmítaly jakýkoliv rozdíl mezi ženami a muži nebo dokonce propagovaly zcela negativistický postoj vůči mužům.

V současné fázi feminismu se problematika rovnosti žen a mužů stala předmětem zkoumání ze všech hledisek, politického, společenského a zejména pak sociálního.

3.2. Feminismus a jeho jednotlivé vlny ve světě

Tzv. *První vlna feminismu*⁶⁾ byla charakteristická především snahou žen o dosažení a uznání základních občanských práv, jako je volební právo, právo na vzdělání a právo na majetek.

Ženy 19. století však začaly rovněž požadovat, aby jim bylo „vráceno vlastní tělo a sexualita,“ a odmítaly tzv. dvojí morálku, která z nich dělala asexuální, femininní a pasivní objekty, které sexuálním životem nežíjí. Jakýkoliv prohřešek proti této normě byl tehdy velmi přísně trestán.

A výsledek? Ústup patriarchálního manželství a rostoucí volání žen po rovnocenném partnerství se mimo jiné odrazily ve skutečnosti, že v roce 1873 získaly Angličanky právo rozhodovat o jmění, které přinesly do manželství.

Z hlediska práv politických byla první zemí, která ženám přiznala právo volit, Nový Zéland (1893) a v roce 1906 zaručilo Finsko ženám obě základní práva demokracie - právo volit i právo být zvolena. V Rakousku-Uhersku bylo všeobecné a rovné hlasovací právo zavedeno v roce 1907,⁷⁾ ovšem ženy i nadále volit nemohly.

Na poli vzdělávání to byly Spojené státy, kde první ženy absolvovaly univerzitu ve čtyřicátých letech devatenáctého století, v Evropě pak první ženy promovaly v šedesátých letech devatenáctého století v Paříži a v Curychu, v sedmdesátých pak ve Stockholmu, Helsinkách, Cambridge, Bernu, Kodani, Oslo nebo Haagu.

⁶⁾ srov. Vývoj feministických hnutí. Zdroj: <http://www.ta-gita.cz/prehledy-a-statistiky/>

⁷⁾ Zákonem č. 15 říšského zákoníku z 26. ledna 1907, jímž se změnila příslušná ustanovení Prosmcovicé ústavy. Srov. VANĚČEK V. Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945, Orbis. Praha 1964, str. 369.

V Rakousko-Uhersku a Německu, které patřily tradičně k nejkonzervativnějším, se první studentky na univerzity dostaly až na sklonku devadesátých letech devatenáctého století.

V oblasti zaměstnanosti vyhrotila rodové rozdíly zejména průmyslová revoluce. Levná ženská pracovní síla představovala pro muže jisté ohrožení, a proto si postupem času přivlastnili kvalifikovanou práci a snažili se vytlačit ženy do oblastí práce nekvalifikované, a špatně placené. Vyhrocení rodového rozlišení dělby práce v průmyslové společnosti představuje stále jeden z obtížně vysvětlitelných fenoménů.⁸⁾ Pracující ženy na situaci tehdy reagovaly tím, že se sdružovaly, aby bojovaly za vyšší mzdy, zlepšení pracovních podmínek a proti utlačujícím praktikám mužských mistrů a ostatních dělníků.

Pro toto období jsou charakteristické vznik a činnost Mezinárodní organizace práce a její dokumenty.⁹⁾

Druhé vlně feminismu předchází přijetí řady významných mezinárodněpolitických dokumentů. Prvním dokumentem, který se po druhé světové válce pokusil zakotvit lidská práva, byla Charta Organizace spojených národů z 24. října roku 1945 (v roce 1946 Spojené národy vytvořily Komisi pro lidská práva - základní výkonný orgán pro otázky lidských práv v systému OSN).

Dalším významným krokem v oblasti lidských práv se stala Všeobecná deklarace lidských práv, přijatá Organizací spojených národů 10. prosince 1948, jako první mezinárodní kodex univerzálních práv člověka, ze kterého vychází řada mezinárodních či národních právních úprav lidských práv a svobod. Všeobecná deklarace lidských práv přitom zdůrazňuje, že každý má všechna práva a všechny svobody, stanovené touto deklarací, bez jakéhokoli rozlišování, zejména podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení.¹⁰⁾

⁸⁾ ABRAMS, L. Zrození moderní ženy. Evropa 1789–1918. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultur, rok 2005.

⁹⁾ Např. 21. června 1935 na 19. zasedání generální konference Mezinárodní organizace práce byla přijata Úmluva č. 45 o zaměstnávání žen podzemními pracemi v podzemí a dolech všech druhů. Ratifikace Úmluvy Československou republikou byla zapsána 12. června 1950 generálním ředitelem Mezinárodního úřadu práce. Podle článku 5 tímto Úmluva pro Československou republiku vstoupila v platnost (dnem 12. června 1951). Úmluva byla Ministerstvem zahraničních věcí vyhlášena ve Sbírce zákonů pod č. 441/1990 Sb.

¹⁰⁾ Listina základních práv a svobod, která zaručuje základní práva a svobody všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního

Nejširšími právně závaznými smlouvami o lidských právech, které byly uzavřeny pod hlavičkou OSN, byl Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Oba zmíněné Pakty byly přijaty roku 1966 a vešly v platnost v roce 1976. Výrazně posouvají Všeobecnou deklaraci z roku 1948 ještě o krok dál tím, že jejich ustanovení jsou právně závazná.

Nešlo však pouze o mezinárodněprávní akty. Druhá vlna feminismu se rozvíjí na sklonku 60. let minulého století v podstatě paralelně se studentskými revoltami, bouřemi a dalšími politickými a sociálně-kulturními proměnami té doby. Ve Spojených státech feministické hnutí rovněž navazuje na odpor proti rasové segregaci a feministickými aktivitami nezdůvada prostupují také ekologické otázky.

V této fázi jsou patrné odlišnosti v podmínkách pro feministické hnutí ve Spojených státech a v západní Evropě, kde se rozbíhá proces evropské integrace a společně s ním je zformulován jeden ze základních principů Evropských společenství (Evropské unie) – zákaz diskriminace na základě pohlaví a jeho právní ochrana.

Samotný zákaz diskriminace v Evropském společenství v té době nepostihoval ještě všechny dnes známé aspekty, což lze ukázat na případu, který řešil Evropský soudní dvůr počátkem 70. let dvacátého století - případ belgické letušky paní Defrenne.¹¹⁾ Tato zaměstnankyně společnosti Société Anonyme Belge de Navigation Aérienne (Sabena) musela odejít do důchodu po dosažení věku čtyřiceti let, což byla hranice, do níž mohly ženy vykonávat práci letušky, zatímco její kolegové - muži mohli ve svém zaměstnání pokračovat ještě dalších 15 let. Tím, že ženy byly limitovány takto omezenou dobou výkonu práce letušky, nesplnily logicky zákonné podmínky pro odchod do starobního důchodu a po skončení této práce byly nuceny si hledat nové zaměstnání, a to bez jakékoliv finanční kompenzace na rozdíl od stewardů - mužů, kteří mohli tuto práci vykonávat až do svých 55 let, kdy jim vznikl nárok na starobní důchod. Paní Defrenne tato pravidla považovala za diskriminační a obrátila se na Evropský soudní dvůr. Žaloba belgické letušky však byla zamítnuta s tím, že jediný zákaz diskriminace na základě

původu, příslušnosti k národnosti nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení, byla usnesením předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 vyhlášena jako součást ústavního pořádku České republiky.

¹¹⁾ srov. Výběr judikátů Evropského soudního dvora o rovných příležitostech mužů a žen, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Praha 1999, str. 23. ISBN 80-85529-63-7 nebo Výběr judikátů Soudního dvora Evropských společenství o rovných příležitostech mužů a žen, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Praha 2005, ISBN 80-86878-12-0.

pohlaví v zákonodárství Evropských společenství obsahuje článek 119 Římské smlouvy a ten se týká toliko rovné odměny za práci, a nelze jej tedy použít v její cause.

Případ Defrenne, i když pro žalující nedopadl úspěšně, zřetelně ukázal, že princip rovného zacházení bude nutno dále posunout a nezůstávat jen u principu rovného odměňování žen a mužů za práci stejné hodnoty. Proto byla následně Evropským společenstvím vydána řada sekundárních právních předpisů, týkajících se právě otázek rovného přístupu k zaměstnání.¹²⁾

S postupujícím časem se do popředí zájmu dostávala další témata, která se stala předmětem diskusí. Tento posun koresponduje se závěrem minulého století, s nímž je spojována tzv. *třetí vlna feminismu*, charakteristická různorodostí feministických pohledů na aktuální problémy současného světa.

Současný feminismus se tak vyznačuje jednak značnou různorodostí, navíc však má snahu se institucionalizovat a profesionalizovat. Právě do tohoto období je datován vznik „gender studies“ jako komplexní platformy řešení problematiky rovnosti žen a mužů jak ve Spojených státech, tak v západoevropských zemích. Feministický výzkum a gender studies v zahraničí se následně stávají i pevnou součástí společenských věd.

Pokud jde o obecnou charakteristiku jednotlivých vln feminismu, bývá první vlna feminismu označována jako feminismus liberální, druhá jako feminismus radikální a třetí vlna jako kulturní feminismus. Jejich vzájemné rozlišení spočívá v zaměření (obsahu). Zatímco liberální feminismus kladl především důraz na ženská práva, radikální feminismus razil tezi, že rovnosti pro ženy není možné dosáhnout pouze právními změnami, ale celkovou proměnou společensko-politického systému. Až kulturní feminismus, který v návaznosti na feministické hnutí vzniká v rámci společenských věd jako specificky orientovaný výzkum (gender výzkum), je tím, který se soustřeďuje

¹²⁾ Byla přijata např. Směrnice ze dne 9. února 1976 č.76/207/EEC o realizaci zásady stejného zacházení pro muže i ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornou přípravu a postup v zaměstnání a o pracovní podmínky. Směrnice v čl. 2 uvádí, že nesmí existovat jakákoliv diskriminace z důvodu pohlaví, ať přímo nebo nepřímo, s odvoláním zejména na manželský nebo rodinný stav. Rozhodujícím dokumentem, kterým však země Evropského společenství deklarovaly systematický zájem o rozvoj lidských práv, se stala Amsterodamská smlouva z roku 1997 (podepsána v Amsterdamu 2. října 1997), která přijala postupy a účinnější opatření k vytváření a naplňování rovných příležitostí pro muže a ženy a novelizovala základní Římskou smlouvu z roku 1956.

především na problematiku nerovného zacházení a na problémy zákazu diskriminace na základě pohlaví. Právě toto období je charakteristické vznikem „women's studies“ (studium žen), do jejíž problematiky se zapojují i akademické kruhy - historikové, sociologové, psychologové, pedagogové a další akademické osobnosti.

4. Kapitola II

Ženská hnutí a feminismus ve střední Evropě

V konfrontaci s děním ve Spojených státech a západní Evropě byl ještě donedávna šířen názor, že ve střední a východní Evropě vlastně žádné feministické hnutí neexistovalo. Toto tvrzení ale zpochybnil a vyvrátil Biografický slovník ženských hnutí a feminismů ve střední, východní a jihovýchodní Evropě v 19. a 20. století,¹³⁾ který na faktografických datech dokladuje, že „ženská otázka“ byla i v těchto zemích živá a diskutována, a to i na území dnešního Česka a Slovenska.

4.1. První vlna feminismu v Čechách a na Slovensku

Historie feminismu v Čechách, na Moravě¹⁴⁾ a na Slovensku dokládá, že za důležité období, spojované se vznikem ženského hnutí, lze považovat dobu národního obrození. Z pohledu politického se v té době prosazování rovnosti žen a mužů soustředilo zejména na právní úpravu práva soukromého, rodinného a oblastí pracovního života. Důraz byl kladen na potlačení všech diskriminačních jevů, jímž byly ženy vystavovány jako slabší pohlaví.

Samotný fakt, že první otevřené kritiky postavení žen ve společnosti se datují až do poměrně nedávné doby, nabízí otázku, proč k tomuto nedošlo dříve. Důvody lze hledat v kontextu dějinných změn, zejména v nástupu technického pokroku, který radikálně zasáhl i do života tehdejší společnosti. Nové vynálezy se neuplatnily jen v oblasti výrobních zařízení, ale také zařízení pro domácnost, což postupně přispívalo k tomu, že se domácí práce, které zastávaly výhradně ženy, stávaly méně těžkými a časově

¹³⁾ Obsahuje 150 biografických portrétů žen a mužů, které a kteří byli aktivní v ženském a feministickém hnutí v 22 zemích střední, východní a jihovýchodní Evropy v 19. a 20. století (publikace dosud nevyšla v češtině ani slovenštině; byla pouze představena na mezinárodní konferenci Migrating Feminisms, kterou zorganizoval časopis The European Journal of Women's Studies a Katedra rodových studií Středoevropské univerzity v Budapešti při příležitosti 10. výročí založení katedry.)

¹⁴⁾ srov. OSVALDOVÁ, B. Feminismus po česku. <http://www.aust.cz/žurnalistika/?p=7>

náročnými. Najednou ženy měly více prostoru, aby se mohly věnovat svým zájmům. Pochopitelně okruh žen, jimž bylo umožněno využívat nových vymožeností byl omezený. Stále zůstávala větší část žen, které vykonávaly práce stejně těžce, jako jejich matky. Existovaly politické a třídní rozdíly (politické uspořádání, potlačování českého jazyka), které polarizovaly i ženskou společnost a jejich stírání bylo jen velmi pomalé a obtížné.

Tak, jak se prosazovala a formovala otázka „češství“, formovala se i feministická hnutí a ženské spolky českých a slovenských žen, které vyslovovaly a formulovaly ty myšlenky, které většině žen byly tolik blízké, které by však nikdy předtím nahlas nevyslovily. Tyto nově vznikající spolky nabízely možnost, aby v ryze ženské společnosti byla otevřeně diskutována témata, která dříve byla pro ženy tabu.¹⁵⁾

Síla národního obrození a znovuoživení českého kulturního a společenského života napomohly ženám předkládat další požadavky, zejména požadavky na zajištění přístupu ke vzdělání. Po nelehkém úsilí se dostavovaly první úspěchy.

V roce 1890 je v Čechách založena první dívčí střední škola (Minerva) a v roce 1897 Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze poprvé přijímá ženy ke studiu, jako řádné posluchačky. Studium už konečně nebylo jen výsadou mužů.

I přes toto pozitivum, stejně jako jinde v Evropě, i v českých zemích a na Moravě koncem devatenáctého století, vstupovala většina žen do zaměstnání, která nějak navazovala na jejich roli, danou staletým patriarchálním uspořádáním. Ženy se uplatňovaly v pečovatelské službě, sociálních službách i jako nižší zdravotnický personál a jako domácí dělnice, především švadleny.

K uplatnění na trhu práce pozitivně přispěla reorganizace školství v roce 1869, která sice umožnila ženám věnovat se učitelství, k němuž, jak se předpokládalo, měly předpoklady, pro většinou velice hezký vztah k dětem, na straně druhé jim mít rodinu a porodit vlastní dítě, bránil celibát.¹⁶⁾

Ženy v té době se ovšem angažovaly i v jiných sférách, zejména pak v řešení sociálních otázek. Tak např. spolku „Ochrana ženských zájmů“ se podařilo vybudovat

¹⁵⁾ Např. v roce 1865 Vojta Náprstek a Karolína Světlá založili „Americký klub dam“, jehož hlavními úkoly bylo sebevzdělávání, podpora dobročinnosti, péče o děti a mládež, ale i prosazování nových myšlenek a strojů, včetně jejich zavádění do domácnosti; v roce 1871 pak Karolína Světlá stála u zrodu Ženského výrobního spolku českého, jehož cílem bylo vést ženy k praktické a ekonomicky výdělečné činnosti. Spolek vydával Ženské listy a vedl i zprostředkovatelskou práci.

¹⁶⁾ Celibát byl zrušen až v roce 1919 Národním shromážděním Československé republiky. Důležitou roli, než k tomuto kroku došlo, přitom sehrály právě ženské spolky a jejich aktivity.

útulnu pro matky s dětmi (pojmenována jako „Domovina Charlotty Masarykové,¹⁷⁾ a tím částečně řešit sociální otázky matek s dětmi, které se ocitly v krajní nouzi.

Obdobným procesem procházelo také Slovensko, kde vzniká první celoslovenský spolek žen Živena, který si za cíl zvolil vzdělávání slovenských žen, avšak jeho návrh na zřízení vzdělávacího ženského ústavu se u tehdy uherské vlády nesetkal s pochopením.¹⁸⁾ Úsilí o vzdělávání ve slovenštině se tím tak přeneslo do činnosti ochotnických divadelních spolků, do osvěty a vzdělávání v Almanachu Živeny (vycházel od roku 1872), prvního slovenského ženského časopis Dennica (od roku 1898) a Letopisů Živeny (1896).

Snahy o dosažení rovnoprávnosti žen a mužů byly úspěšně završeny až po vzniku samostatného československého státu, a to příslušnými články¹⁹⁾ Ústavy Československé republiky z roku 1920.

V této souvislosti nelze opominout osobu Tomáše Garrigue Masaryka a jeho úsilí, aby se ženám dostalo stejných práv jako mužům. Tento jeho názor se nijak nezměnil ani poté, když se stal prvním prezidentem Československa. Nadále podporoval studium „ženské otázky.“ Jako jeden z prvních se ve střední Evropě zabýval sociologií, nejprve ve Vídni a po roce 1883 jako profesor filozofie na pražské univerzitě. I to logicky navozuje, že do oblasti postavení žen ve společnosti na základě sociologického pohledu mohl nejen vnášet nové pohledy, ale formulovat problémy, které bylo nebytné řešit.

4.2. Ženské hnutí a „ženská otázka“ po II. světové válce

Po osvobození Československa byla již v červnu 1945 ustavena Národní fronta žen, do níž se postupně začlenily (z důvodu, aby ženské hnutí nebylo roztržštěné) mnohé předválečné feministické spolky. Politické uspořádání po druhé světové válce v regionu střední a východní Evropy ale mělo za následek několik desetiletí trvajících omezení svobody sdružování a svobody slova, pro ženská a občanská sdružení pak znamenalo

¹⁷⁾ Objekt projektovala první česká architektka Milada Petříková- Pavlíková.

¹⁸⁾ VRZGULA M., Živena alebo Kľukaté cesty k vzdelaniu - Druhá časť seriálu o slovenských ženách, čo boli trochu popredu, Aspekt, 12. listopadu 2003.

¹⁹⁾ Viz zákon č. 121/1920 Sb. ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. Hlava pátá - Práva a svobody, jakož i povinnosti občanské.

§ 106 odst. 2 s nadpisem Rovnost je ve znění: „Všichni obyvatelé republiky Československé požívají v stejných mezích jako státní občané této republiky na jejím území plné a naprosté ochrany svého života i své svobody nehledíc k tomu, jakého jsou původu, státní příslušnosti, jazyka, rasy nebo náboženství. Úchylinky od této zásady jsou přípustny jen, pokud právo mezinárodní dovoluje“.

jejich postupnou unifikaci a později nahrazení jedinou masovou, státem dotovanou a kontrolovanou organizací – Československý svaz žen (ČSSŽ) a jeho národní složky.²⁰⁾

Jak se ukázalo, Československý svaz žen neměl navázat na tradici ženských spolků. Těžištěm jeho fungování byla hlavně ekonomická a ideologická náplň - jak získávat ženy do průmyslu a zemědělství a jak podporovat a prosazovat stranickou politiku komunistů. Posléze však i tento svaz zanikl, aby jej nahradily výbory žen, které se ustavovaly jako pomocné orgány při místních (okresních, krajských) národních výborech.

Po únoru 1948 ještě chvíli existoval Ženský klub; ten byl však zrušen v den zatčení Milady Horákové. V roce 1967 byl jako masová organizace obnoven Československý svaz žen a v souladu s federativním uspořádáním byly také ustaveny Český a Slovenský svaz žen.

Druhá vlna feminizmu tak v podstatě československou společnost minula, i když některé z jejích požadavků byly zformulovány a uskutečňovány v rámci státní politiky. Realizovaný model emancipace žen totiž tvořil integrální součást nastoleného programu budování socialismu. Osvobození ženy se tak doslova a do písmene stalo jak nástrojem politiky, tak propagandy. Nejdlejší placená mateřská dovolená na světě,²¹⁾ početná síť jeslí a mateřských školy, možnosti ke zvyšování kvalifikace, zlepšování pracovních podmínek - to vše získaly československé ženy změnami v pracovním a rodinném právu.

Totalitární režim tak paradoxním způsobem rozšířil ženám prostor jejich nezávislosti a svobody nebo jim k tomu alespoň poskytl příležitosti a možnosti. Negativní stránkou těchto pozitivních změn bylo enormní přetížení žen, dané značnou mírou zaměstnanosti, přičemž tradiční role matky a manželky, na jejíž ramenech spočívá péče o domácnost, výchova dětí, se přitom vlastně nijak nezměnila.²²⁾

Zdroj: http://www.psp.cz/docs/texts/constution_1920/html.

²⁰⁾ Srov. HAŠKOVÁ, H. Historický kontext českých nestátních neziskových organizací, Výzkum - gender - rovné příležitosti, ročník 6, číslo 2/2005.

²¹⁾ Zákonem o zvýšení péče o těhotné ženy a matky byla s účinností od 1. dubna 1964 prodloužena mateřská dovolená z 18 na 22 týdnů a matkám byla dána možnost vzít si další neplacenou dovolenou až do doby jednoho roku dítěte.

²²⁾ Viz Paměť žen. Jedná se o dlouhodobý mezinárodní projekt, iniciovaný a koordinovaný Gender Studies. Jediností tohoto projektu spočívá v úzkém propojení genderového výzkumu, genderového vzdělávání a v oslovení široké občanské společnosti. Cílem projektu je zachytit dějiny žen druhé poloviny 20. století a to prostřednictvím zaznamenání konkrétních životních zkušeností tří generací žen, narozených v letech 1920 - 1960, tedy žen, které převážnou nebo podstatnou část svého aktivního života prožily v období socialismu. Zjistit, čím a jak ženy skutečně v nedávné minulosti žily, jak samy sebe reflektovaly a reflektují dnes, jak se jejich životy lišily od životů jejich matek a babiček. Snahou je pokusit se rozkrýt mnohé mýty, které jsou s pojmem socialistická žena spjaty, podrobit drobnohledu konkrétních výpovědí mnohá ustálená klíče (např. žen údernic, traktoristek, jeřábnic).

4. 3. Péče o zaměstnané ženy

Přes správně pojímanou snahu umožnit ženám přístup k základním právům a prosazovat rovné příležitosti žen i mužů v oblastech osobního i pracovního života, bylo v období „reálného socialismu“ považováno také za žádoucí, aby při zaměstnávání žen bylo přihlíženo k jejich fyziologickým odlišnostem. Tento požadavek byl jedním z kritérií prosazování práva žen na zvýšenou ochranu zdraví při práci a na zvláštní pracovní podmínky. Ostatně, tyto nároky byly považovány za jednu z priorit feministického hnutí už v jeho první vlně. Šlo v podstatě o přirozenou reakci žen na průmyslový rozvoj a růst jejich zaměstnanosti.²³⁾ Požadavky žen přitom zdůrazňovaly a zohledňovaly dva důležité faktory: faktor biologický (fyziologické zvláštnosti ženského organismu, které činí ženu daleko citlivější vůči pracím s velkou fyzickou zátěží) a faktor společenský, který vychází ze skutečnosti, že na ženách spočívá vedle zaměstnání ještě převážná část péče o rodinu a domácnost.

Oba zmíněné faktory se nejvýrazněji projeví v právních úpravách ochrany zdraví těhotných žen a matek malých dětí. V Československu našly vyjádření v úpravě pracovněprávních vztahů v polovině 60. let, kdy byl přijat nový pracovněprávní kodex – zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce.

Význam a dopad nové právní úpravy vyniká především v souvislosti s tehdy vysokou zaměstnaností žen. V Československu bylo zaměstnáno téměř 44 % žen z celkového počtu zaměstnanců; v tomto ohledu byly před námi jen Sovětský svaz a Německá demokratická republika, přičemž je potřeba při srovnání uvážit, že ve druhé světové válce tyto státy ztratily značný počet mužů a ženy zde tvořily většinu obyvatelstva v produktivním věku.

Zákoník práce byl přijímán a hodnocen jako doklad významu, který „přikládá společnost vytváření podmínek pro pracující ženy, otázkám rodiny, mateřství a výchovy

Srov. <http://www.womensmemory.net/cesky/publikace.asp>

²³⁾ Na mezinárodněprávní standardy ochrany žen v pracovním procesu a na zlepšování pracovních podmínek a prostředí se zaměřily také aktivity Mezinárodní organizace práce – viz Úmluva č. 115 z roku 1960 o ochraně před radiací, Úmluva č. 127 z roku 1967 o maximálních břemenech, Úmluva č. 140 z roku 1974 o placeném studijním volna, Úmluva č. 136 z roku 1971 týkající se práce s benzenem nebo např. Úmluva č. 171 z roku 1990 o noční práci žen.

děti. To ovšem nebyly a nejsou jen oblasti, které souvisí s ochranou žen ale celé společnosti, neboť na jejich správném řešení závisí budoucnost žen a dětí.²⁴⁾

Zákoník práce upravoval pracovní podmínky ženám v ucelené podobě, zařazením samostatně v Hlavě sedmé. Zde také mimo jiné stanovil i povinnost organizacím „vytvářet pro ženy ve spolupráci s národními výbory a závodními výbory a v souladu s plánem zaměstnanosti žen nové pracovní příležitosti, povinnost budovat, udržovat a zlepšovat hygienická a sociální zařízení pro ženy a v souladu s plánem rozvoje jeslí a mateřských škol, zřizovat závodní jesle a závodní mateřské školy.²⁵⁾ Kromě toho zaměstnávající organizace (tj. státní podniky a státní instituce) měly za povinnost neustále zvyšovat kulturu práce, vytvářet pracovní prostředí a podmínky práce tak, aby ženám práce přinášela uspokojení, a aby působila příznivě na jejich všestranný rozvoj.²⁶⁾

Součástí zákoníku práce se stala rovněž ustanovení omezující rozvázání pracovního poměru ze strany zaměstnavatele, jde-li o těhotnou nebo zaměstnankyni trvale pečující o dítě mladší než jeden rok nebo osamělou pracovníci, pečující o dítě mladší než tři roky. Ochranu ženě poskytovala také ustanovení o nároku návratu do práce po skončení mateřské dovolené (ze zákoníku práce vyplývá, že se má vrátit na původní pracoviště).

Mezi ustanovení z oblastí zvýšené péče o ženy patřilo i schválené poskytování volna z důvodů péče o dítě. Změna v úpravě nemocenského pojištění, k níž došlo v souvislosti s přijetím zákona č. 65/1965 Sb., zákoníkem práce, tím rozšířila okruh případů, kdy pracovníce měla nárok na podporu při ošetřování člena rodiny. V praxi to znamenalo volno s náhradou mzdy v případech ošetřování nemocného dítěte mladšího 10 let, zajištění péče o dítě mladší 10 let, jestliže bylo uzavřeno dětské výchovné zařízení nebo škola nebo tehdy, jestliže onemocněla osoba, která o dítě pečuje, nebo ji byla nařízena karanténa.

4.4. Práce zakázané ženám

Při projednávání nového zákoníku práce v Národním shromáždění v roce 1965 byla mimo jiné také zmíněna rovnost zacházení s ženami a muži. Přitom bylo zdůrazněno že „rovnoprávnost žen nelze chápat zkráceně, tedy tak jakoby ženy měly být zaměstnány na

²⁴⁾ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, záznam z jednání 6. schůze Národního shromáždění ve dnech 15 – 16. června 1965, Zdroj: <http://www.psp.cz>.

²⁵⁾ srov. § 149 zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce – Zákoník práce a související předpisy, jedenácté zpravené vydání, vydala Práce, Praha 1985.

²⁶⁾ srov. § 139 zákoníku práce v původní znění zákona č. 65/1965 Sb. uveřejněném v č. 32/1965 Sbirky zákonů na straně 0357.

všech pracovištích a ve všech odvětvích jako muži, bez ohledu na biologické odlišnosti svého organismu a na mateřské poslání.²⁷⁾

Zákoník práce, který nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1966, proto naprosto v souladu s Úmluvou Mezinárodní organizace práce č. 45/1935, zakotvil zákaz práce žen v podzemí a všeobecný zákaz některých prací, které jsou považovány za nepřiměřené a nevhodné, aby je vykonávaly ženy, s tím, že vláda vydá konkrétní seznam zakázaných prací pro příslušné, jednotlivé obory ekonomických činností a druhy práce.

Jednalo se zejména o práce zakázané těhotným ženám a matkám do určitého období po porodu.²⁸⁾ Zásady pro seznam prací a pracovišť zakázaných ženám, těhotným ženám a matkám do konce devátého měsíce po porodu a mladistvým vydala vláda svým usnesením č. 32/1967 Sb., v roce 1997 pak byly tyto zásady upřesněny a zakotveny do právního předpisu, kterým byla vyhláška č. 261/1997 Sb. Současná právní úprava²⁹⁾ pro pracovní právní vztahy vychází ze směrnic evropských společenství a v podstatě se neodchyluje od dlouhodobě zavedené praxe v České republice. Přestože doposud platí určitá omezení pro všechny ženy, a to při práci na důlních pracovištích, zdá se, že tato situace se může poměrně v krátké době změnit.

4.5. Konec zákazu práce žen v podzemí! Budeme mít hornice nebo havířky?

Zákazy některých prací pro ženy jsou v obecném povědomí české veřejnosti, včetně zaměstnavatelů, tradičně vnímány jako pozitivní opatření, které se považuje za samozřejmé. Nicméně jak ukazuje poslední vývoj v prosazování rovného zacházení s ženami a muži stala předmětem úvah nová otázka, zda kromě ochrany těhotných žen a dnes i kojících žen a matek do konce devátého měsíce po porodu, již není překonána

²⁷⁾ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, záznam z jednání 6. schůze Národního shromáždění ve dnech 15 - 16. června 1965, Zdroj: <http://www.psp.cz>.

²⁸⁾ V Československé a následně i v České republice se ustálilo vymezení - „do konce devátého měsíce po porodu“, viz například vyhláška č. 288/2003 Sb., kterým se stanoví práce a pracoviště, které jsou zakázány těhotným ženám, kojícím ženám, matkám do konce devátého měsíce po porodu a mladistvým, a podmínky, za nichž mohou mladiství výjimečně tyto práce konat z důvodů přípravy na povolání.

²⁹⁾ Vyhláška č. 288/2003 Sb., kterým se stanoví práce a pracoviště, které jsou zakázány těhotným ženám, kojícím ženám, matkám do konce devátého měsíce po porodu a mladistvým, a podmínky, za nichž mohou mladiství výjimečně tyto práce konat z důvodů přípravy na povolání.

zvláštní ochrana resp. zákaz práce žen v podzemí.³⁰⁾ Nový zákoník práce, zákon č. 262/2006 Sb., totiž předpokládá zrušení zákazu práce žen na důlních pracovištích.³¹⁾

Může se tak stát, že brzy začneme používat výraz „hornice“ nebo „havířka“, které by byly odpovídající k obvyklému označení havíře, horníka. Zatím český jazyk tento výraz označující ženu řabající do dolů, nezná a ani jej nepotřeboval znát. Když v roce 1951 vstoupila pro Československo v platnost Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 45/1935 o zaměstnávání žen podzemními pracemi v podzemí a dolech všech druhů, byli jsme vázáni ve vnitrostátním zákonodárství zákaz práce žen v podzemí s určitými výjimkami zajistit.³²⁾ Česká republika tuto Úmluvu ratifikovala, tedy akceptovala a je jí vázána i jako nástupnický stát Československa od 1. ledna 1993.

Protože se Česká republika jako členský stát Evropské unie musí řídit i doporučeními³³⁾ Směrnice č. 76/207/EHS ve znění Směrnice 2002/73/ES o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odborné přípravě a postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky, jsme nyní postaveni před otázku, jak mají být plněny mezinárodní závazky, které jsou v kolizi s evropským právem. A resumé podle nového zákoníku práce? - „korektním řešením je vypovězení zmíněné Úmluvy Mezinárodní organizace práce.“³⁴⁾

V důvodové zprávě k novému zákoníku práce se uvádí, že „zrušení zákazu práce žen v podzemí je záležitostí s minimálním dopadem do praktického života, protože v České republice nejsou signály o tom, že ženy by měly zájem nastoupit na práce bezprostředně vykonávané v podzemí při těžbě nerostů nebo vykonávané při ražení tunelů a štol.“³⁵⁾ Alternativou, že některé ženy se o přijetí k výkonu práce v podzemí mohou opravdu ucházet, se důvodová zpráva nezabývá.

Odůvodnění připravovaného vypovězení Úmluvy o zákazu práce žen v podzemí je klasičkou ukázkou ryze mužského, „jednopohlavního“ a mocenského pohledu na věc. Pohledu, který postrádá genderovou senzitivitu.

³⁰⁾ srov. s ustanovením § 150 odst. 1 zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

³¹⁾ srov. s ustanovením § 396 odst. 2 zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce.

³²⁾ Výjimky jsou v současnosti taxativně vyjmenovány v § 150 odst. 1 zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce.

³³⁾ srov. Rovná práva a příležitosti pro ženy a muže v Evropské unii, vydalo MPSV, Praha 2003, ISBN 80-86552-59-4.

³⁴⁾ srov. Důvodová zpráva k novému zákoníku práce - zvláštní část, Parlamentní tisk č. 1153, zdroj: <http://www.psp.cz>.

³⁵⁾ srov. Důvodová zpráva k novému zákoníku práce - zvláštní část, Parlamentní tisk č. 1153, zdroj: <http://www.psp.cz>.

Je evidentní, že záměr vlády České republiky „poslat ženy do dolů a nechat je se sbíječkami razit tunely“ nebyl projednán v Radě vlády pro rovné příležitosti žen a mužů, nebyl zřejmě dostatečně posuzován ani konzultován s odborníky ze zdravotnictví, hygieny práce, sociology, psychology a dalšími odborníky na genderovou problematiku. Toto „korektní řešení“³⁶⁾ spočívající v úmyslu vypovědět Úmluvu č. 45/1935 Mezinárodní organizace práce, je zřejmě také v rozporu s právem žen na zvýšenou ochranu zdraví při práci a na zvláštní pracovní podmínky, jak je v článku 29 výslovně zakotvuje Listina základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky.

Kromě zrušení Úmluvy č. 45/1935 Mezinárodní organizace práce, nový zákoník práce ještě zrušuje více než 40 let zakotvené omezení (v § 150 odst. 2 zákoníku práce) v podobě zákazu zaměstnávání žen pracemi, jež jsou pro ně fyzicky nepřiměřené nebo poškozují jejich organismus, to znamená zejména pracemi, jež ohrožují jejich mateřské poslání. Jediným opatření, které alespoň částečně eliminuje zaměstnávání žen těžkými fyzickými pracemi tak zůstávají přípustné hygienické limity, zejména pro zvedání a ruční přenášení břemen.³⁷⁾

Co k tomu dodat? Poslanci Parlamentu a předkladatel zákoníku práce, ministr práce a sociálních věcí, se rozhodli bez ohledu na skutečnost, že zákaz důlních prací žen byl přijat Mezinárodní organizací práce v roce 1935 na podkladě uvážení mnoha hledisek a v neposlední řadě důsledkem tlaků feministických hnutí a aktivistek zasazujících se o zlepšení podmínek těžce pracujících žen.

Vládou již připravovaným vypovězením Úmluvy č. 45/1935 Mezinárodní organizace práce o zákazu práce žen v podzemí padnou totiž veškeré bariéry, a ženy budou moci být zaměstnávány veškerými náročnými a zdraví škodlivými pracemi. Pracemi s enormní fyzickou zátěží, prováděnou navíc ještě v prostředí charakteristickým nadměrným výskytem prachu s fibrogenním účinkem (důlní pracoviště) a nevyhovujícími mikroklimatickými podmínkami (vysoká teplota a vlhkost).

Zdá se, že poslanci naprosto zapomněli, že zákazy a omezení těžké fyzické práce žen byly přijaty vyspělými společnostmi právě proto, že dlouhodobá těžká fyzická práce nebo práce s rizikem trvalého poškození zdraví, s přihlédnutím k fyziologickým zvláštnostem

³⁶⁾ srov. Důvodová zpráva k novému zákoníku práce – zvláštní část, Parlamentní tisk č. 1153, zdroj: <http://www.psp.cz>.

ženy, omezuje její zdravotní stav natolik, že může ohrozit nejen její těhotenství, ale i její zdraví. I když dnes víceméně není na místě jeden z tehdejších důvodů zákazů (častější vícečetná těhotenství, mnohem omezenější zdravotní péče a sociální postavení žen), i dnes je nutné se ptát, zda těžká fyzická práce, anebo dokonce práce v dolech, nepovedou k předčasnému opotřebení organismu ženy. Je rovněž nutné se ptát i na to, jaké zdravotní komplikace a negativní dopady mohou takové práce ženskému organismu přinést.

Bylo by chybou nový zákoník práce paušálně odmítat, když na dosavadní úrovni poskytuje jak ochranu těhotným ženám, ženám kojícím své dítě, tak matkám do konce devátého měsíce po porodu. Určitou nadějí k uvědomění si případných rizik a tudíž i volby, je nově zakotvená povinnost zaměstnavatele, aby v případech, jestliže má žena vykonávat „práci, při níž přichází v úvahu expozice rizikovým faktorům poškozujícím plod v těle matky jí o tomto informoval.“³⁸⁾ Expozicí se rozumí vystavení zaměstnance některému z rizikových faktorů, kterými jsou například prach, hluk, vibrace, chemické látky, tepelná a chladová zátěž a dalším.

Důvodem zavedení této nové povinnosti jsou praktické zkušenosti, že ne všechny ženy znají rozsah prací, jež jsou zakázány podle platného právního předpisu,²⁹⁾ ale rovněž i to, že ne všechny ženy jsou si plně vědomy možných rizik, které mohou ohrozit ještě nenarozené dítě nebo jejich zdraví.

Snaha legislativců, a zejména pak odborné veřejnosti se také soustředila na to, aby si ženy uvědomily, že zatajování těhotenství u prací, spojených s rizikem poškození zdraví dítěte je hazardem. Současná právní úprava totiž nedefinuje, kdy má zaměstnavatel převést těhotnou ženu, kojící ženu nebo matku do konce devátého měsíce po porodu na jinou práci, kterou může vykonávat. Platí tedy precedent, že pokud ona sama tento stav zaměstnavateli nesdělí, zaměstnavatel nemůže v zájmu její ochrany nikterak konat, neboť o svém stavu rozhoduje sama žena.

Nelze přitom ani opominout, že informace, jestli je žena těhotná patří mezi ty, které v žádném případě zaměstnavatel nesmí od ní ani od třetích osob požadovat. Jde o opatření vyplývající z práva Evropské unie a v českém právním řádu stanovená přímo zákonem³⁹⁾ a souvisí s uplatňováním zákazu diskriminace v pracovněprávních vztazích.

²⁷⁾ srov. nařízení vlády č. 178/2001 Sb., kterým se stanoví podmínky ochrany zdraví zaměstnanců při práci, ve znění nařízení vlády č. 523/2002 Sb. a nařízení vlády č. 441/2004 Sb.

²⁸⁾ viz ustanovení § 103 odst. 1 písm h) zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce.

³⁹⁾ srov. Směrnice 92/85/EHS ze dne 9. října 1992 o zavádění opatření pro zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví při práci těhotných zaměstnankyň, zaměstnankyň krátce po porodu nebo kojících zaměstnankyň,

Jak je zřejmé, je před každým počínem, týkajícím se boření stereotypů, celá řada otázek, na které bez kvalifikovaného a dlouhodobého sledování nelze jednoznačně zodpovědět. I když na tomto místě nemohu zcela určit, jaké důvody vedly Parlament, potažmo i přítomné poslankyně k tomu, aby o tak závažné změně důsledněji nediskutovali a váhám, zda jde toliko o „odškrtnutí“ povinnosti vůči Evropské unii, tyto snahy ve mně vzbuzují rozpaky.

Zcela jistě jde o téma, které je, a časem se může stát předmětem polemik, jejichž závěry lze nyní jen těžko předjímat. Z pohledu této práce je nabízen zajímavý a nový námět genderové studie, který by se měl v každém případě stát předmětem dalšího zkoumání.

Kapitola III

Polistopadový vývoj v České republice

Přestože je zřejmé, že bez seriózního a soustavného zkoumání nelze genderové problematice porozumět ve všech souvislostech, je a musí zůstat prosazování rovnosti žen a mužů zaštitěno právními normami, ať už na úrovni mezinárodní, či národní.

Proto je pozitivně vnímáno i dnes, že ještě před obdobím politických změn v roce 1989 a vstupem České republiky do Evropské unie, který byl v mnoha aspektech zlomovým, zejména v nastavení stejného právního prostředí, tehdejší Československá socialistická republika v roce 1987 přijala a podepsala Úmluvu Organizace spojených národů CEDAW⁴⁰⁾ (Convention on the Elimination of all kinds of Discrimination Against Women - Úmluva o odstraňování všech forem diskriminace žen). Tento akt je dodnes považován za komplexní úpravu, která platí pro všechny sféry života: občanskou, kulturní, sociální, politickou a ekonomickou a jednoznačně vyjadřuje ideu rovnosti.

Preambule a jednotlivé články této Úmluvy jasně formulují myšlenku, že přes všechno úsilí tradičních úmluv o lidských právech stále přetrvávají silné společenské a kulturní stereotypy ve vnímání rolí pro ženy a muže. Vedle toho, že Úmluva proklamuje tradiční principy rovnosti a nediskriminace, vyzývá také smluvní strany, aby přijaly vhodná

která jasně deklaruje, že těhotnou, kojící a matkou krátce po porodu je žena, která to sdělí svému zaměstnavateli, nebo ustanovení § 316 odst. 4 a ustanovení § 363 odst. 1 zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce.

⁴⁰⁾ Vyhláška č. 95/1974 Sb., Ministra zahraničních věcí o Mezinárodní úmluvě o odstranění všech forem rasové diskriminace, uveřejněno v č. 17/1974 Sbírky zákonů na straně 0321.

opatření, směřující k modifikaci těchto kulturních a společenských stereotypů chování. V zájmu dosáhnout úplnou rovnost mezi ženami a muži, je zdůrazňován požadavek změny v tradičních rolích mužů a žen a stejně tak i změny role ženy ve společnosti.

V Úmluvě zakotvená ochrana lidských práv zahrnuje i boj proti násilí na ženách a obchodování se ženami a nelze opominout, že znamená i závazek podporování svobody žen, zvolit si životní styl. Genderová rovnost je proto vnímána také jako osobní svoboda, tedy možnost rozvíjet své osobní vlohly a vlastnosti v jakémkoliv směru; matky by měly mít možnost dělat kariéru bez pocitu viny či tlaku okolí a otcové by měli mít možnost zůstat s dětmi doma bez toho, že by byli vystaveni společenskému tlaku.

Naplňování této Úmluvy lze vidět v celé šíři až po listopadu 1989. Vzápětí, po politických změnách v Československu na podzim 1989, k nám začaly přijíždět západní feministky, se snahou poznat postavení československých žen, analyzovat je, navázat kontakty a spolupracovat s rodícími se ženskými spolky, sdruženími a organizacemi. Některé přitom obdivně vzhlížely k vymoženostem, které si ony samy musely vydobýt nebo je získaly až v průběhu 70. let minulého století, v rámci evropské integrace a uplatňováním příslušných směrnic Evropských společenství.⁴¹⁾ Jiné se naopak pozastavovaly nad tím, jak málo jsou naše ženy sebevědomé, jak se dobrovolně nechávají přetěžovat, a jak přes veškerou proklamovanou rovnost, je patriarchát ve společnostech bývalé socialistické země silně zakořeněn.

Faktem však zůstává, že po pádu železné opony v Československu (i v jiných státech východoevropského bloku) se v krátkém čase zrodilo množství občanských a politických iniciativ, skupin a organizací, věnujících se problematice genderu. Už v první polovině 90. let bylo na území České republiky registrováno sedmdesát ženských neziskových nestátních organizací.⁴²⁾

Obdobně jako v ostatních státech střední a východní Evropy se jednalo o zájmová sdružení a skupiny, sociálně orientované a profesní organizace, regionální pobočky

⁴¹⁾ např. Směrnice č. 76/207/EHS o zavedení rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornému vzdělávání a postupu v zaměstnání a pracovní podmínky nebo Směrnice č. 86/613/EHS o uplatnění principu rovného zacházení s muži a ženami zapojenými do činnosti, včetně zemědělství, samostatné výdělečné činnosti a o ochraně samostatně výdělečně činných žen v těhotenství a mateřství.

⁴²⁾ HAŠKOVÁ, H. Historický kontext českých nestátních neziskových organizací, Výzkum - gender - rovné příležitosti, ročník 6, číslo 2/2005.

mezinárodních organizací a ženské skupiny napojené na politické strany, církve, sociální hnutí a akademickou scénu.

Nežádka bylo založení těchto skupin a organizací iniciováno ženami se signifikantní zahraniční zkušeností. Jednalo se např. o bývalé emigrantky, ženy, které byly v kontaktu se západními feministkami, nebo byly aktivní v rámci určité organizace či hnutí, a podle vzoru zahraničních, obdobně orientovaných skupin a hnutí, ustavily vlastní ženskou skupinu.

V jiných případech byla ženská sdružení vytvořena v důsledku potřeby partnerství či z důvodu tlaku zahraniční organizace (zejména její ženské skupiny) na zřízení české pobočky této organizace (např. katolické ženy v rámci katolické církve).

Zaměření českých ženských nevládních neziskových organizací a skupin přitom bylo velice různorodé, neboť se v podstatě „chaoticky“ soustředily na zcela nahodile vybrané otázky postavení žen (nebo specifických skupin žen) na trhu práce, na problematiku násilí na ženách a obchodu se ženami, na otázky v oblasti zdraví, reprodukčního zdraví a péče o závislé členy rodiny, na problematiku menšin, na ochranu životního prostředí a podporu myšlenek ekofeminismu.

Na zrodu „nového ženského hnutí“ se podílela řada významných osobností, přičemž ústřední roli zde sehrála socioložka a bývalá disidentka Jiřina Šiklová (laureátka ceny Žena Evropy v roce 1985), a její rozhodnutí založit nezávislé sdružení, Gender Studies.

5.1. Vznik a inspirativní vliv Gender Studies

Z hlediska zkoumané problematiky bakalářské práce lze vznik Gender Studies v roce 1991 považovat za jeden ze zlomových momentů v polistopadovém vývoji ženského hnutí. Jde o mezník v prosazování principu rovného zacházení mezi ženami a muži a především v oblasti zviditelnění „ženské otázky,“ jejího posunu do zorného úhlu zájmu veřejnosti, společensko vědních disciplín a konečně také do politického zájmu vlády České republiky.

Vznik Gender Studies nevycházel z potřeby identifikace s feministickými teoriemi a hnutím, ale především z potřeby ustavení výrazné a provokující alternativy, která by přinesla téma pro společenský dialog. Takovou alternativu v předchozí totalitní době

nevyprodukovala ani Charta 77, která dala přednost obecnější rovině boje za lidská práva a „ženská otázka“ zůstala spíše na okraji zájmu disentu.⁴³⁾

Záměr Gender Studies a jeho aktivistek socioložek, filozofek, literárních historiček a lingvistek, byl jasně dán. Obohatit sociální výzkum a akademické studium o genderovou perspektivu, a takové téma podpořit společenskou diskusí. Položit základní kámen a pustit se do stavby, to znamená, do zformulování identity českého feminismu a zkoumání role žen a přitom poznání vycházet z domácích historických i společenských souvislostí.⁴⁴⁾ Podařilo se. Vynaložené úsilí přineslo ovoce.

V současnosti je Gender Studies důležitým vědním a informačním zázemím k už oficiálně uznávaným tématům, jako je například domácí násilí, rovné příležitosti žen a mužů na trhu práce, rovné zacházení v přístupu ke vzdělání, zaměstnání, odměňování, přímá a nepřímá diskriminace na základě pohlaví apod.⁴⁵⁾ Navíc už nevládní nezisková organizace Gender Studies není osamocena. Na scéně nevládních organizací působí - z těch známějších - Nesehnutí, Občanská společnost, Genderové informační centrum Nora, Žába na prameni, Bílý kruh bezpečí, La Strada, ProFem aj. (viz Příloha č. 1)

Jsou to přitom právě nestátní neziskové organizace, které „jsou většinou jako první schopny identifikovat nový problém ve společnosti a navrhnout možnosti jeho řešení.“⁴⁶⁾ Velmi významná je jejich úloha v charitativní a sociální činnosti a práci s konkrétními ženami z nejrůznějších skupin (oběti domácího násilí či obchodu se ženami, matky samoživitelky, kursy pro matky na a po mateřské/rodičovské dovolené).

Důležitá je také činnost vzdělávací a osvětová, jak pro širokou veřejnost, tak pro cílové skupiny - např. novináře/ky, politiky/čky na všech úrovních, úředníky/ce státní správy nebo zástupce/kyně nejrůznějších firem.

⁴³⁾ Charta 77 vydala během 12 let své existence přes pět set dokumentů orientovaných na nejrůznější problémy (včetně postavení Romů, Židů nebo mladé generace), přesto mezi nimi neexistuje jediný dokument, který by se samostatně zabýval postavením ženy.

⁴⁴⁾ srov. KRÁLÍKOVÁ, A., SOKAČOVÁ, L. Studie Working Papers 1/2006 „Ženské/genderové nevládní neziskové organizace v České republice“. PES Praha - květen 2006 (tato studie vznikla z iniciativy pražského zastoupení Friedrich-Ebert-Stiftung s cílem zmapovat minulé i současné aktivity ženských, resp. genderových, organizací působících v České republice, jejich cíle, východiska, budoucí plány, formy národní i mezinárodní spolupráce, ale i zdroje financování.

⁴⁵⁾ srov. Projekt Gender Studies o.p.s. - www.feminismus.cz.

⁴⁶⁾ Souhrnná zpráva o plnění „Priorit a postupů vlády při prosazování rovných příležitostí mužů a žen za rok 2003. Zdroj: <http://www.vlada.cz>.

Zástupkyně ženských nestátních neziskových organizací vystupují v médiích,⁴⁷⁾ publikují články týkající se genderové problematiky. Systematicky vychází publikace s genderovou problematikou⁴⁸⁾ a zřizují se speciální feministické knihovny a internetová knihkupectví s takto zaměřenými tituly.⁴⁹⁾

Od letošního roku (od 1. září 2006) působí rovněž „genderová tisková agentura.“⁵⁰⁾ Tím vším se daří přiblížit a zvyšovat obecné povědomí ve společnosti o rovných příležitostech pro ženy a muže.

Postavení na první pozici, inspirativní a vůdčí role přitom i nadále zůstává právě Gender Studies, a tato pozice a současná gender studia jako akademický obor, představují spojené nádoby.

5.2. Vládní politika prosazování rovnosti žen a mužů

Na rozdíl od neziskových organizací a především od Gender Studies se oficiální politická místa v České republice problematikou rovnosti žen a mužů poprvé začala zabývat na sklonku roku 1997 při hodnocení, jak se plní závěry přijaté v roce 1995 na IV. Světové konferenci OSN o ženách v Pekingu, kde jak se ukázalo má ČR určité rezervy. Ke zlepšení situace a výsledků poté vláda počátkem roku 1998 pověřila ministra práce a sociálních věcí koordinaci agendy, týkající se postavení žen v České republice, a uložila mu zpracovat konkrétní program, všem ministrům pak bylo uloženo spolupracovat rovněž s ženskými nevládními organizacemi.

Následně vláda schválila národní program pro zlepšení postavení žen ve společnosti s názvem „Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti mužů a žen.“⁵¹⁾ Tento

⁴⁷⁾ Např. Český rozhlas 6 již několik let každé úterý večer vysílá rozhlasový diskusní pořad „Hovory na bělidle“, který se snaží přispět, aby rovné příležitosti českých žen a mužů se staly samozřejmou součástí osobního a veřejného života. V pořadu vystupují jak představitelky nevládních ženských organizací, tak součástí živého vysílání je představování úspěšných a veřejně působících ženských osobností. Viz: <http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=167789>.

⁴⁸⁾ Např. Nezávislé Sociálně Ekologické HNUTÍ – NESEHNUTÍ v rámci ediční činnosti vydalo publikace: Ženská práva jsou lidská práva, Průvodce na cestě k rovnosti žen a mužů, ABC feminismu, Rovné příležitosti žen a mužů v zaměstnání, Rovné příležitosti dívek a chlapců ve vzdělávání aj.

⁴⁹⁾ Internetové feministické knihkupectví např. provozuje organizace Gender Studies; disponuje rovněž knihovnou obsahující množství publikací o feminismu, gender studies, k právům žen a mužů, k rovným příležitostem na trhu práce apod. Viz: <http://www.genderstudies.cz>.

⁵⁰⁾ Cílem Genderové tiskové agentury GfTA je upozorňovat na genderové stereotypy a bourat zažité předsudky. Redakční tým aktivně vyhledává opatření směřující k odstranění diskriminace, změnám způsobu myšlení a zavádění principu rovnosti šancí s cílem srozumitelně o nich informovat média i širší veřejnost.

⁵¹⁾ Poprvé byly „Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti žen a mužů“ přijaty jako usnesení vlády č. 236 ze dne 8. dubna 1998 a jsou každoročně aktualizované - usnesením vlády č. 456 ze dne 9.

dokument vymezil cílové oblasti (priority), ve kterých by se postavení žen mělo zlepšovat a vymezil opatření, jakým způsobem a jakými postupy má být žádaného výsledku dosaženo.

Usnesením vlády byla rovněž zřízena Rada vlády pro rovné příležitosti mužů a žen,⁵²⁾ jež sdružuje pracovníce/íky na úrovni státní správy, zástupce územních samosprávných celků a některých nevládních neziskových organizací, zaměřených na problematiku rovných příležitostí mužů a žen.

V souladu se svým statutem Rada vlády pro rovné příležitosti žen a mužů každoročně vypracovává „Souhrnnou zprávu o plnění Priorit a postupů vlády při prosazování rovných příležitostí žen a mužů“, v níž podrobně mapuje situaci v postavení žen v české společnosti a deklaruje cesty ke zlepšení stavu prostřednictvím úkolů ukládaných jednotlivým ministerstvům a představitelům resortů.

Nedostatkem Rady vlády jako oficiálního článku, určeného pro řešení „gender otázek a genderových témat,“ je její začlenění do struktury státního mechanismu, což někteří kritikové z nevládních neziskových organizací považují za „feminismus shora.“ Kromě toho Rada vlády nemá žádné výkonné ani kontrolní pravomoci (může pouze předkládat doporučení). Jinak řečeno: Rada vlády pro rovné příležitosti mužů a žen má jen velmi omezené možnosti pokud jde o odstraňování existujících genderových nerovností.

Její výstupy jsou navíc ještě limitovány přístupem členů/ek zastupujících státní správu ke svým povinnostem. Znamená to tedy, že ji lze vnímat spíše jako symbolické vyjádření politické vůle vlády řešit problematiku rovného zacházení, ale na praktické úrovni jsou dopady jejího působení minimální.⁵³⁾

I přes uvedenou kritiku a nesplněná očekávání, zformování oficiální vládní politiky prosazování rovných příležitostí žen a mužů se stalo potřebným krokem, který ve svém důsledku přinesl i určité příznivé společenské dopady.

května 2001, č. 486 ze dne 15. května 2002, č. 435 ze dne 7. května 2003, č. 453 ze dne 12. května 2004 a usnesením vlády č. 533 ze dne 4. května 2005.

⁵²⁾ Usnesení vlády č. 1033 ze dne 10. října 2001. (Vedle Rady vlády se institucionálně problematikou rovnosti žen a mužů, institucionálně zabývá rovněž Ministerstvo práce a sociálních věcí, Rada vlády pro lidská práva (Výbor pro odstranění všech forem diskriminace žen - poradní orgán vlády a Stálá komise Poslanecké sněmovny pro rodinu a rovné příležitosti.

6. Kapitola IV

Genderová studia jako akademický obor

Cesty k dosažení rovných příležitostí žen a mužů, které byly vyhlášeny usneseními vlády, se staly nejen oficiálním výrazem politických, společenských a sociálních záměrů vlády, ale také významným signálem pro veřejnost, organizace a instituce, jež se touto problematikou zabývají: jsou-li genderová témata předmětem zájmu vlády, jde o témata aktuální a společensky důležitá. Uvedeným postupem tak byly mimo jiné vytvořeny též podmínky pro vznik genderových studií, jako akademického oboru.

6.1. Vznik genderových studií

Jak bylo naznačeno v závěru bodu 5.1., byla to nezastupitelná a nesmírně záslužná práce nezávislé nevládní organizace Gender Studies, která svou rozsáhlou přednáškovou a publikační činností svých aktivistek (v určitém přechodném období) překlenovala vakuum genderového vzdělávání.

Skutečný akademický status genderových studií jako akademického oboru byl totiž uznán až teprve v roce 1998, kdy Akademický senát Filozofické fakulty Univerzity Karlovy schválil existenci Centra genderových studií jako samostatného akademického pracoviště při Katedře sociální práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (nyní jsou genderová studia na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy, kde se studuje bakalářský program a je akreditován magisterský program genderových studií).

Na tento zdánlivě malý krok, avšak významem velký počín pro české společenské vědy, postupně navázaly další univerzity. Genderová studia lze studovat např. na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně nebo na Západočeské univerzitě v Plzni.

Uvedeným vývojem se Česká republika připojila k obecně uznávanému faktu, že gender studies, genderová studia, jako studia rodu, jsou interdisciplinárním oborem, který nově vzniká a rozvíjí se v posledních desetiletích v celém vyspělém světě.⁵⁴⁾

Vzhledem k letité genderové nerovnosti a nerovnováze uspořádání společnosti, teprve až takto zaměřená studia umožňují analyzovat důvody nerovnoprávnosti, dokumentovat

⁵³⁾ Štítná zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů, Praha 2006, vydáno Gender Studies, vydání podpořila Nadace Open Society Found Praha, ISBN 80-86520-04-8.

⁵⁴⁾ Viz např. Women's Studies Utrecht University, Center of Gender Studies U of Chicago, Gender Studies Středoevropské univerzity Budapešť nebo Projektzentrum Genderforschung Universität Wien.

úlohu žen ve vývoji společnosti a vysvětlit, proč očekávání, týkající se společenských změn nejsou naplňována.

6.2. Přínos genderových studií

Genderová studia jako akademický obor přináší nové teoretické a metodologické nástroje a nové pohledy do sociálně vědních a humanitních oborů. Znamenají zásadní posun v našem pohledu na všechny aspekty lidské činnosti a lidského bytí, včetně snahy o vědecké poznání světa. Cílem studií je připravit absolventy pro další působení jak v teoreticko-výzkumné, tak v prakticko-politické a poradenské oblasti, neboť takto koncipované genderové studium klade důraz jak na teoretické vzdělání a analytické dovednosti, tak i na schopnost jejich aplikace v praxi. Kombinuje znalost současných diskusí k daným otázkám ve světě, se znalostí konkrétních kulturních, sociálních a politických problémů v České republice a způsobů jejich řešení.⁵⁵⁾

Mimo univerzit je řada dalších institucí, které se genderové problematice věnují. Mám tím na mysli především oddělení Gender & sociologie Sociologického ústavu České akademie věd, které bylo založeno v roce 1990, a kde byl během devadesátých let teoreticky i empiricky rozvíjen koncept genderově orientované sociologie, s přesahy k feministické sociologii. Hlavními tématy výzkumu jsou v současné době - ženy na trhu práce, ženy ve vědě, genderové role v rodině, harmonizace práce a rodiny, ženy v managementu a podnikání, muž v rodině, rovné příležitosti žen a mužů, mateřství a porodnictví, násilí na ženách aj.⁵⁶⁾

Podklady ke zkoumání genderových otázek poskytují také data Českého statistického úřadu a pravidelně vydávané publikace,⁵⁷⁾ které obsahují údaje o účasti žen a mužů na rozhodujících společenských aktivitách, procesech a o míře zastoupení, kterou se podílejí na jejich výsledcích.

Genderové výzkumy Sociologického ústavu Akademie věd společně s genderovými statistikami z Českého statistického úřadu poskytují rovněž data, která jsou nezbytná pro

⁵⁵⁾ srov. Koncepce a filosofie genderových studií. Viz: http://www.fhs.cuni.cz/gender/o_nas.html.

⁵⁶⁾ srov. Obor genderových studií katedry sociologie Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity. Viz: <http://www.fss.muni.cz/gs/>.

⁵⁷⁾ Např. Muži a ženy v datech 2003. publikace vznikla jako kolektivní dílo pracovní skupiny k gender statistice ve spolupráci se švédskými odborníky v rámci twinningového projektu „Zlepšení veřejného a institucionálního mechanismu pro aplikaci, prosazení a kontrolu rovného zacházení s muži a ženami. Vydaná společně Ministerstvem práce a sociálních věcí a Českým statistickým úřadem v červnu 2003. ISBN 80 250 0205 5.

genderové analýzy, které diagnostikují rozdíly mezi ženami a muži v podmínkách, potřebách a v úrovni jejich participace nebo jejich podílu na rozhodovacích pravomocích apod.⁵⁸⁾

6.3. Předmět studia - genderová témata

Bylo-li řečeno, že genderová studia se zabývají postavením žen a mužů ve společnosti, jejich vztahy, a také tím, jak jsou utvářeny jejich role a jakým způsobem je konstruována v dané kultuře maskulinita a feminita a snaží se přispět k analýze sociálních nerovností a struktury moci, pak studia sama jsou ve své podstatě prolnta řadou společensko vědních disciplín.

V programech studií tak nacházíme kupříkladu přednášky z historie ženského hnutí a feminismu, na téma gender a společnost, gender a právo v České republice a Evropské unii, gender a trh práce, gender a věda, gender a média, gender a politika, gender a náboženství, gender a násilí na ženách, gender a války, gender a lingvistika, gender a pedagogika, gender a sexualita, gender v literatuře, český film z aspektu gender nebo feministické teorie aj.

Při podrobnějším pohledu „pod pokličku“ některých výše vyjmenovaných genderových témat zjistíme, že jsou zkoumány např. malé možnosti zaměstnávání žen na venkově a menších městech, nerovné odměňování za stejnou práci a práci stejné hodnoty (vezme-li se v úvahu stáří pracovníka), jeho vzdělání, délku praxe, zastávané místo a zkušenosti.

Genderové studie se rovněž zabývají možností odstranění nerovného zastoupení žen na politickém rozhodování (ženy představují 50% celkové populace České republiky), kde je jejich zastoupení výrazně nižší.⁵⁹⁾

Významným genderovým tématem je i problematika „motivace zaměstnavatelů prosazovat rovnost pohlaví,“ a to zejména z pohledu výhod, pokud dodržují zásadu prosazování rovných příležitostí pro ženy a muže, neboť bohužel doposud platí, že zaměstnavatelé jsou „motivováni“ k dodržování principu rovných příležitostí pouze pod hrozbou sankce, která může být uložena v případě jeho porušování.⁶⁰⁾ Ukazuje se, že je

⁵⁸⁾ Ženy a muži v datech - rozšířená elektronická verze www.czso.cz/csu/edici/plan.nsf/publ/1415-05.

⁵⁹⁾ srov. ŠIKLOVÁ, J. Vystoupení na semináři „Emancipace žen za socialismu“ (v osmdesátých letech bylo v parlamentu třicet procent žen, dnes je to jen 15,5 procenta).

Zdroj: <http://www.ta-gita.cz/zivotni-styl/zeny-za-socialismu/>.

⁶⁰⁾ srov. zákon č. 251/2005 Sb., o inspekcí práce.

třeba stimulovat zaměstnavatele také pozitivním způsobem, například podporou těm, kteří vypracovali plán rovnosti a řídí se jím.⁶¹⁾

Aktuálním genderovým tématem, jež možná nejvíce vstoupilo do povědomí veřejnosti díky některým zveřejněným kauzám, je sexuální obtěžování a obtěžování na základě pohlaví na pracovišti, tedy nežádoucí chování fyzické, verbální nebo jiné povahy, které je založeno na pohlaví nebo příslušnosti k jednomu pohlaví a které snižuje lidskou důstojnost. Genderové studie přitom jasně ukazují na obecně vysokou toleranci a nevšímavost k takovému chování.

Vážným tématem, sledovaným na všech úrovních státních i neziskových organizací je násilí na ženách a výskyt ohrožujícího chování, násilí či zneužití (psychického, fyzického, sexuálního, ekonomického nebo emocionálního) mezi dospělými osobami, které jsou nebo někdy v minulosti byly intimními partnery nebo členy jedné rodiny. Toto násilí je jen velmi těžko prokazatelné a společnost tento nežádoucí jev ještě stále podceňuje. Právě proto, že stále chybí dostatečné nástroje na ochranu osob týraných, je věnována velká pozornost prevenci a pomoci obětem sexuálního zneužívání, zejména v dětském věku. Vážným problémem, jež je v centru pozornosti prevence a pomoci je rovněž obchodování se ženami za účelem pohlavního styku a nucená prostituce (kuplířství).

Předmětem zkoumání genderových studií je také „tradiční“ nežádoucí stav průběhu profesní kariéry, tedy úměra - čím vyšší pozice v profesní hierarchii, tím nižší procentuální zastoupení žen.⁶²⁾ Existuje snaha poznat a řešit přístup žen k pozicím v armádě, bezpečnostních sborech, složkách záchranného krizového systému, tedy v povoláních, která byla dlouhou dobu vyhrazena pouze mužům; pozměnit tento stav však znamená překonat stereotypy v myšlení lidí a poskytnut stejné příležitosti, aby se obě pohlaví mohla i v těchto povoláních prosadit.

Genderová studia přitom vychází z faktu, že právní úprava zákazu diskriminace, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornou přípravu a pracovní podmínky a zákaz diskriminace z důvodu pohlaví, vychází z mezinárodních úmluv a z práva Evropských

⁶¹⁾ srov. publikace „Proč a jak vypracovat plán rovnosti žen a mužů - vytvořeno v rámci twinningového projektu EU pro zlepšení veřejného institucionálního mechanismu pro aplikaci, prosazení a kontrolu rovného zacházení s muži a ženami“, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Praha 2003.

⁶²⁾ Viz: Podmínky pro sladování profesního a rodinného života - partnerství v rodině, Metodika 1 - Obecná problematika vzdělávání s gender prvky, EQUAL, číslo projektu E/04 1/1/043 nebo Podmínky pro pro sladování profesního a rodinného života - partnerství v rodině, Metodika 2 - Modulární vzdělávací program pro ženy „Chci - mohu - umím“, EQUAL, číslo projektu E/04 1/1/043.

společnosti, k jejichž plnění se Česká republika zavázala, a přestože právní úpravu je možné považovat za dostatečnou, všechny problémy určitě odstraněny nejsou. Oběťmi diskriminačních praktik zaměstnavatelů se stále nejvíce stávají ženy, které jsou v určitém „nerovném“ postavení na trhu práce.⁶³⁾

Uvedený výčet genderových otázek nelze v žádném případě považovat za uzavřený a ukončený, neboť s rozvojem společnosti bude stále docházet ke zformulování dalších genderových témat, která budou mapovat a analyticky řešit některé již dané nebo nové sociální nerovnosti.

7. Kapitola V

Genderově senzitivní výuka

Otázky této kapitoly zní asi takto:

„Stačí pro naplnění vládní politiky k prosazování rovného zacházení s ženami a muži jen priority, směrnice, přijaté zákony, vyhlášky a nařízení vlády ? Anebo je to málo? Existuje možnost, aby se názorové rozdíly řešily včas a kompetentně?“

Odpověď je zřejmá: „Určitě ano!“

Ukazuje se, že je to právě nezastupitelná úloha celoživotní vzdělávání, jehož prostřednictvím lze dosáhnout vyšší úrovně vědomostí o problematice rovných příležitostí žen a mužů. Je potřeba naučit se vést fundované diskuse, zapojovat do nich mnohem širší okruh zaměstnanců resortů, aktivistů nevládních neziskových organizací, média a občany, což zatím v současné atmosféře naší společnosti stále chybí.

Ke splnění tohoto cíle je však nezbytné začít prosazovat do systému školního vzdělávání a výchovně-vzdělávacího procesu, genderově senzitivní výuku. Problematika genderu, v podání vysokoškolsky vzdělaných a připravených pedagogů a vystižená odpovídajícím způsobem i v osnovách a zpracovaná v učebnicích, se musí stát samozřejmou součástí školního vzdělávání.

Souhrnně vyjádřeno, jde o to, přestat o genderově senzitivní výuce jen diskutovat a začít ji ve školské soustavě postupně a seriózně praktikovat. Vybudovat také aktivně

⁶³⁾ Znevýhodněnými skupinami na trhu práce jsou zejména ženy s malými dětmi, osoby s nízkou kvalifikací včetně příslušníků romské komunity (31,5 % celkové nezaměstnanosti), osoby se zdravotním postižením (13 %), ženy a muži nad 50 let (19,4 %), absolventi škol a mladí lidé (12,4 %). Viz: Společné memorandum o sociálním začleňování, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Evropská komise. Generální ředitelství pro zaměstnanost a sociální věci, vyšlo v roce 2004, ISBN 80-86552-81-0.

fungující síť vysokoškolsky vzdělaných vyučujících, výzkumných pracovníků a pracovníc, zaměstnanců a zaměstnankyň státní správy, kteří si jsou vědomi důležitosti výzkumu a genderové analýzy v humanitních a společenských vědách, a také schopni a ochotni působit v tomto směru ve vzdělávání.

7.1. Úloha pedagoga ve výchovně - vzdělávacím procesu

Kvalita a efektivnost vzdělávání ve formálním (předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání) je, společně s kvalitou osnov a učebnic, determinována osobností pedagoga. Jeho osobnost, bez rozdílu, zda jde o ženu nebo muže je utvářena tím, jak dokáže na sobě, v souladu se svým povoláním a posláním, celoživotně pracovat.

Význam, jaký je přikládán vzdělávání pedagogů a obecně i resortu školství při prosazování rovného zacházení s ženami a muži, dokládá rozbor dokumentu „Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti mužů a žen“. Pro rok 2003 tento dokument obsahoval 42 priorit, přičemž na plnění přibližně poloviny z nich se mělo podílet právě Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Je to dáno především tím, že školský resort nese odpovědnost za celou řadu aktivit, které se týkají rovnosti žen a mužů.

Jednou z nich je požadavek na zkvalitnění učebnic. A plnění úkolu? Mezi kritérii při udělování schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům není zařazeno kritérium genderové neutrality. Autoři učebnic jsou většinou odborníci v daném vědeckém oboru nebo praktikujícími učiteli a při jejich výběru není hodnocena jejich genderová senzitivita. Chybí rovněž relevantní výstupy z genderových analýz, jimž by měly být podrobeny i učební osnovy předmětů.⁶⁴⁾

Ani vzdělávání pedagogů z hlediska znalostí genderové problematiky nenabízí takové množství příležitostí jako vzdělávání pedagogů v západní Evropě či Spojených státech, byť situace se pomalu zlepšuje. I v tomto směru nese za stav odpovědnost Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Přitom je evidentní, že k účinnému uplatňování rovných principů patří soustavné vzdělávání pedagogů v problematice gender: aby oni sami uměli a dokázali citlivě vnímat genderová specifika chlapců a dívek.

Pokulhávání Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ve vzdělávání učitelů v námi sledované problematice zastupuje v České republice neziskový sektor. V určitých

⁶⁴⁾ srov. Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů, Praha 2006, vydáno Gender Studies, vydání podpořila Nadace Open Society Found Praha, ISBN 80-86520- 04-8.

směrech tím nahrazuje stát a některé úkoly formulované v resortních „Prioritách“ nejsou naplňovány odpovědným ministerstvem, ale namísto státu, neziskovými organizacemi.

Jako příklad je možné jmenovat projekt „Zavádění konceptu gender do pedagogické praxe“ (Gender ve škole),⁶⁵⁾ který byl zahájen v roce 2003 pod záštitou Otevřené společnosti a za podpory Nadace Open Society Fund Praha. Cílem projektu je vytvoření metodické příručky k výuce vybraných témat s genderovou perspektivou pro vyučující občanské výchovy a základů společenských věd, studijního materiálu o genderovém zatížení školství pro studující pedagogických fakult a zpracování genderových analýz učebnic, osnov a názorů vyučujících.

Další příkladem je pilotní projekt „Rovné příležitosti v pedagogické praxi“, který je zaměřený na zavádění genderově senzitivní výuky do základních škol, na němž spolupracují sdružení Žába na prameni a nezávislá nezisková organizace Partners Czech.⁶⁶⁾ Cílem je vzdělávat učitelky a učitele v problematice rovných příležitostí a poskytnout jim praktický a srozumitelný návod, jak tyto své znalosti a dovednosti předávat žákům a žákyním. Jde o moderní projekt, který zohledňuje nejnovější trendy ve vyučovacích metodách a klade důraz na tzv. kreativní metody, které využívají prvky tvořivé dramatiky a výtvarných technik nebo jsou založené na práci s informačními a záznamovými technologiemi.

7.2. Genderové stereotypy vers. možnosti výuky

Není pochyb o tom, že škola musí výrazně přispět k uplatňování politiky rovných příležitostí žen a mužů svým dílem.

Jednou z cest, jak je zřejmé, je i genderově senzitivní výuka, která je orientována na změny v myšlení a odstranění předpojatosti v pohledu na pojmy jako je gender, feminismus nebo rovné příležitosti. Zavedení genderově senzitivní výuky do českého vzdělávacího systému však představuje stejně radikální proměnu vzdělávání, jakou bylo před bezmála dvěma a půl stoletími zavedení povinné školní docházky.⁶⁷⁾

⁶⁵⁾ „Gender ve škole.“ příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele; 1. vydání, vydala Otevřená společnost, o.p.s. v roce 2006, ISBN 80-903331-5-x.

⁶⁶⁾ Mottem úvodní konference (zpráva ze dne 30. ledna 20006) Rovné příležitosti v pedagogické praxi se stalo přání osvobodit školu od genderových stereotypů, které jí dosud vládou.

Zdroj: <http://www.feminismus.cz>.

⁶⁷⁾ Povinnou školní docházku pro děti ve věku od 6 do 12 let zavedla císařovna Marie Terezie. Všeobecný řád školní, oficiálně vydaný 6. prosince 1774, upravoval mimo jiné také síť škol. K zavedení povinné školní docházky došlo u nás se značným časovým předstihem před většinou zemí.

Do současného školství je nezbytné prosadit současné myšlení. Vyučující, kteří se domnívají, že genderovou perspektivu pro výuku nepotřebují, se celkem snadno sami stávají zajatci genderových stereotypů. Nahlížíjí na ženu tak, že u ní předpokládají hlavně emotivnost, nedostatek motivace ke kariéře, neochotu angažovat se v politice, upřednostňování prací v domácnosti, pečovatelské sklony, nezájem o fyziku, matematiku a technické vědy. Naproti tomu každý muž podle a nich prahne po kariéře, úspěchu, nepodléhá emocím, v matematice a fyzice je jako doma, technika je jeho doménou, miluje fotbal a hokej apod.. Už tyto mýty mnoha učitelů posilují vědomí o nerovnosti na základě pohlaví.⁶⁸⁾

Genderové stereotypy tak zbytečně limitují budoucí životní kariéry. Genderově citlivý přístup naopak podporuje žáky a studenty, aby si za svá povolání, profesi, vysokoškolský směr studia vybrali, co je baví, pro co mají vlohy, a nikoli, co společnost a okolí doposud označovaly jako „předurčené“ pro dívku nebo chlapce.

Stejně stereotypy řídí náš život při volbě povolání, ale i v rodinném a občanském životě. Právě výchovně–vzdělávací proces, kvalitní osnovy a učebnice, osobnost učitele v rámci formálního vzdělávání či erudovanost lektorů a vysoká kvalita přednášek v rámci neformálního celoživotního vzdělávání, mohou a musí přispět k tomu, abychom se od těchto zbytečných stereotypů začali osvobozovat. Domnívám se, že rodiče, blízcí, škola, ti všichni by měli děti odnaučovat orientaci pro ženskou či mužskou roli.

Neznamená to ovšem, že škola a vyučující nemají respektovat přirozené rozdíly mezi pohlavími. Usilovat o rovný přístup k chlapcům i dívkám znamená, že v případě, že se v nějaké formě ve výuce objeví „specifika pohlaví,“ snaží se pedagog k tomuto faktu přistupovat citlivě a tak, aby podpořil chlapce nebo dívky tam, kde se cítí být nejistí.

Být genderově senzitivní však znamená ještě něco jiného. Pokud se například v učebních materiálech vyskytnou genderové stereotypy, učitel o nich se žáky mluví, vysvětluje, srozumitelně argumentuje s cílem poukázat na možnosti, cesty a důvody žádoucí změny, anebo naopak, jejich případné neměnnosti. Dobrý pedagog vyhledává alternativní genderové vzory, prostřednictvím nichž žákům a studentům rozšiřuje možnost volby jejich vlastní budoucnosti.

Způsob, jak naplnit cíle a požadavky genderově senzitivní výuky mohou být přitom různé.

⁶⁸⁾ slov. JARKOVSKÁ, L. Rovné příležitosti dívek a chlapců ve vzdělávání. Vydalo NESEHNUTÍ. Brno 2003. ISBN 80-903228-2-4.

Příkladem genderově senzitivní výuky je představení „přemožitelu času.“

Představení, které na výkladu životních příběhů významných osobností podává prezentaci o dosažených uznávaných výsledcích jejich práce bez rozdílu, zda jich bylo dosaženo muži nebo ženami. Lze připomenout, že vedle otce teorie relativity Alberta Einsteina má tato jedinečná teorie i svoji matku, jeho první manželku, matematicku Milevu Marić-Einstein. Vzpomenout lze rovněž Lisu Meitner, jadernou fyzičku, blízkou spolupracovnicí Otto Hahna, nositele Nobelovy ceny za fyziku v roce 1945 nebo první nositelku Nobelovy ceny míru, rodačku z Prahy, Berthu von Suttner, která se již v roce 1906 stala druhou nositelkou Nobelovy ceny, po Marii Sklodowské Curie, která ji obdržela v roce 1903 za fyziku, tedy mnohem dříve než Albert Einstein.

Určitě netřeba představovat básníka-bouřliváka George Gordona Byrona, jenomže kdo byla Augusta Ada Lovelace? Tato půvabná dáma byla dcerou lorda Byrona, ale také byla jedním z prvních „programátorů na světě“ (doceněna byla až mnohem později; v roce 1979 byl Ada pojmenován programovací jazyk vyvinutý Ministerstvem obrany USA).

Také u kolébky automobilismu stály ženy. Bertha Benzová, první automobilistka na světě představila patent na „tříkolový dopravní prostředek poháněný motor“, a to jízdou v srpnu 1888 jako plně fungující automobil. A druhá žena? Dívka jménem Mercedes; ta dala potomkům vozidel, která následovala po legendární jízdě Berthy Benzové, jméno, jež se stalo symbolem.

V Paříži se nelze nepotkat s Eiffelovou věží, na které je zaznamenáno celkem dvaasedmdesát jmen osobností, jejichž teorie přispěly k postavení „Eiffelovky.“ Mezi jmény ale chybí jméno Sophie Germain, jež se významnou měrou zasloužila o položení základů teorie pružnosti, bez které by postavení dominanty Paříže nebylo vůbec nemyslitelné.

Přiblížením těchto faktů pak může být vysvětlen samotný princip genderové rovnosti, ale i úloha žen ve společnosti. Z těchto několika ukázek je vidno, že dějiny netvořily jen velké a malé bitvy, mírová jednání, uzavřené smlouvy a více či méně důležitá politická rozhodnutí, ale tvořili je ženy a muži společně.

Budu-li pak parafrázovat že: „I v sukni se dá běžet tak rychle, že předběhnete dobu.“ bude to zároveň poděkování všem těmto ženám, které měly sílu a odvahu prosadit se ve světě mužů.

Závěr:

Jestliže slovo „závěr“ má mít shrnující charakter a má vyústit ke konkrétním výsledkům poznání, pak v případě problematiky, již se tato práce pokusila prezentovat, je na místě malé zastavení. Genderové studie sice potvrdily, že lze pojmenovat a studovat témata, jež jsou potřebná při prosazování rovnosti žen a mužů, zároveň však na příkladu odstranění zákazu práce žen v dolech se ukazuje, že s měnění se dobou může dojít k přehodnocení doposud uznávaného názoru na danou problematiku. Tento, jako i jiné impulsy budou vždy výzvou, na níž je třeba reagovat. Přestože jsem při výběru tématu této bakalářské práce měla na výběr, jak danou problematiku zpracovat, aby prezentovala možnosti inspirace pro sociálně pedagogickou praxi, mám za to, že právě otevřená otázka „odstranění zákazu práce žen v dolech“ je tou konkrétní inspirací, která může být zodpovězena právě prostřednictvím genderových studií. Domnívám se, že s jejich přispěním může být současný, poněkud jednostranný názor na navrhované řešení zákazu práce žen, korigován. Pokud se časem ukáže, že avizované zrušení zákazu práce žen v dolech skutečně nebude mít vážnější důsledky, či naopak na základě studií se prokáže, že tento krok byl poněkud ukvapený, pro mne osobně to bude znamenat poznání, že každý takto citlivý zásah je hodný zkoumání, byť by se potvrdila původní hypotéza.

Resumé

Úkolem genderových studií je poznání odpovědí, týkajících se prosazování rovnosti žen a mužů a jejich předávání nejen do povědomí cílových skupin obyvatelstva České republiky, ale pochopitelně do povědomí nás všech. Jejich využití je důležité ve společenskovedních oborech, právní vědě, v činnosti zaměstnanců a zaměstnankyň ve veřejné správě, práci úředníků územních samosprávných celků, v žurnalistice, politice, kultuře a umění, sociální péči a v neposlední řadě pro cílené vzdělávání pedagogů.

Říká-li se: „*Cherchez la femme - za vším hledej ženu.*“ toto rčení vlastně navozuje, že ženský pohled nejenže existuje, ale je určitý a konkrétní. Přesto všechno je stále málo doceněný, ačkoliv ženy vždy ovlivňovaly světové dění a vývoj společnosti a profilovaly se vlastně ve všech oborech lidské činnosti. Má-li být toto podcenění žen eliminováno, je nutné si uvědomit, že gender není jen o ženách či o vztahu žen a mužů, ale nástrojem k rozvoji demokracie a prostředkem sblížování právní a společenské praxe s idejemi a principy Evropské unie.

ANOTACE

Cílem bakalářské práce je přiblížit genezi a oblasti genderových studií, jejich význam ve společnosti a jejich inspirativní funkci pro genderově senzitivní výuku a výchovu.

Název práce: Gender studia a jejich inspirace pro sociálně pedagogickou praxi

Jméno a příjmení: Pavla Motyčková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Eduard Radvan, CSc.

Univerzita:

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně Institut mezioborových studií Brno

Počet stran: 45

Počet titulů použité literatury: 58

Rok vydání: 2006

Klíčová slova

Feminismus, gender, genderová studia, genderově senzitivní výuka a výchova.

ANNOTATION

The aim of the bachelor's work is to outline genesis and spheres of gender studies, their's significance in society and their's inspirational function for gender sensitive pedagogy and education.

Title of work: Gender studies and their inspiration for social pedagogical practice

Firstname and surname: Pavla Motyčková

Tutor: doc. PhDr. Eduard Radvan, CSc.

University:

University of Tomáš Baťa in Zlín Institute of interdisciplinary studies Brno

Number of pages: 45

Number of literature sources used: 58

Year of issue: 2006

Key words:

Feminism, gender, gender studies, gender sensitive pedagogy and education.

Použité prameny informací

Úmluvy

1. ÚMLUVA č. 45 *o zaměstnávání žen podzemními pracemi v podzemí a dolech všech druhů*. Úmluva byla Ministerstvem zahraničních věcí vyhlášena ve Sbírce zákonů pod č. 441/1990 Sb.

Směrnice evropských společenství

1. Směrnice 76/207/EEC ze dne 9. února 1976 o realizaci zásady stejného zacházení pro muže i ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornou přípravu a postup v zaměstnání a o pracovní podmínky.
2. Směrnice 92/85/EHS ze dne 9. října 1992 o zavádění opatření pro zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví při práci těhotných zaměstnankyň, zaměstnankyň krátce po porodu nebo kojících zaměstnankyň.
3. Směrnice 86/613/EHS ze dne 11. prosince 1986 o uplatňování zásady rovného zacházení pro muže a ženy samostatně výdělečně činné, včetně oblasti zemědělství, a o ochraně v mateřství.

Právní předpisy České republiky

Zákony

4. Zákon č. 121/1920 Sb. ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky.
5. Zákon č. 65/1965 Sb. uveřejněn č. 32/1965 Sbírky zákonů na straně 0357.
6. Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.
7. Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce.

Nařízení vlády

8. Nařízení vlády č. 178/2001 Sb., kterým se stanoví podmínky ochrany zdraví zaměstnanců při práci, ve znění nařízení vlády č. 523/2002 Sb., a nařízení vlády č. 441/2004 Sb.

Vyhlášky

9. Vyhláška č. 95/1974 Sb., Ministra zahraničních věcí o Mezinárodní úmluvě o odstranění všech forem rasové diskriminace, uveřejněno v č. 17/1974 Sbirky zákonů na straně 0321.
10. Vyhláška č. 288/2003 Sb., kterou se stanoví práce a pracovníště, které jsou zakázány těhotným ženám, kojícím ženám, malkám do konce devátého měsíce po porodu a mladistvým, a podmínky, za nichž mohou mladiství výjimečně tyto práce konat z důvodů přípravy na povolání.

Usnesení vlády České republiky

11. Usnesení vlády č. 236 ze dne 8. dubna 1998, kterým byly přijaty „Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti žen a mužů.“
12. Usnesení vlády č. 456 ze dne 9. května 2001.
13. Usnesení vlády č. 486 ze dne 15. května 2002.
14. Usnesení vlády č. 435 ze dne 7. května 2003.
15. Usnesení vlády č. 453 ze dne 12. května 2004.
16. Usnesení vlády č. 533 ze dne 4. května 2005.
17. Usnesení vlády č. 1033 ze dne 10. října 2001, kterým byla zřízena Rada vlády pro rovné příležitosti mužů a žen.

Monografie

18. ABC FEMINISMU, NESEHNUTÍ, Brno: 2003: ISBN 80-903228-3.
19. ABRAMS, L. *Zrození moderní ženy. Evropa 1789–1918*, Brno: 2005: Centrum pro studium demokracie a kultur.
20. *České ženy v 19. století*, Praha, JANUA 1999.
21. *Diář Slavné ženy ve střední Evropě pro rok 2006*, 9. ročník, Praha: 2005: ISBN 80903626-0-5.
22. HAMPLOVÁ, D., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., PIKÁLKOVÁ, S. *České ženy – vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Sociologický ústav Akademie věd ČR. Praha: 2003. s. 108: ISBN 80-7330-040-0.
23. GENDER VE ŠKOLE, *příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*, 1. vydání, vydala Otevřená společnost, o.p.s. v roce 2006: ISBN 80-903331-5-X.

24. JARKOVSKÁ, L. *Rovné příležitosti dívek a chlapců ve vzdělávání*, vydalo NESEHNUTÍ, Brno 2003: ISBN 80-903228-2-4.
25. MALÍNSKÁ, J. *Do politiky prý žena nesmí – proč?*, Praha. Slon/Libri. S. 176. ISBN 80-86429-42-3.
26. MUŽI A ŽENY V DATECH 2003, kol. dílo pracovní skupiny k gender statistice ve spolupráci se švédskými odborníky v rámci twinningového projektu „Zlepšení veřejného a institucionálního mechanismu pro aplikaci, prosazení a kontrolu rovného zacházení s muži a ženami. Vydáno společně Ministerstvem práce a sociálních věcí a Českým statistickým úřadem v červnu 2003: ISBN 80 – 250- 0205 – 5.
27. NOVÝ PODNĚT PRO POLITIKU SPOLEČENSTVÍ V OCHRANĚ ZDRAVÍ PŘI PRÁCI, vydal ČMKOS. Praha:2002: ISBN 80-903066-5-9.
28. OSVALDOVÁ, B. *Česká média a feminismus*, SLON, Libri.
29. PERSPEKTIVY EVROPSKÝCH ODBORŮ V OBLASTI UDRŽITELNÉHO ROZVOJE, vydal ČMKOS, Praha: 200: ISBN 80-903066-6-7.
30. ROVNÁ PRÁVA A PŘÍLEŽITOSTI PRO ŽENY A MUŽE V EVROPSKÉ UNII, MPSV, Praha: 2003: ISBN 80-86552-59-4.
31. ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI ŽEN A MUŽŮ V ZAMĚSTNÁNÍ, NESEHNUTÍ, Brno: 2003: ISBN 80-903228-1-6.
32. STÍNOVÁ ZPRÁVA *v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů*, Praha: 2006, vydáno Gender Studies, vydání podpořila Nadace Open Society Found Praha: ISBN 80-86520- 04-8.
33. SPOLEČNÉ MEMORANDUM *o sociálním začleňování*, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Evropská komise, Generální ředitelství pro zaměstnanost a sociální věci, vyšlo v roce 2004: ISBN 80-86552-81-0.
34. VOŇKOVÁ, J., HUŇKOVÁ, M. a kol. *Domácí násilí v českém právu z pohledu žen*. ProFem, Praha: 2004. s. 194: ISBN 80-239-2106.1
35. VANĚČEK, V. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*, Orbis, Praha: 1964, str. 369.
36. ZÁKONÍK PRÁCE A SOUVISEJÍCÍ PŘEDPISY, jedenácté zpravené vydání, vydala Práce, Praha :1985.

Sborníky

37. EQUAL. Opportunities Between Women and Men - rovné příležitosti žen a mužů, Stanovisko expertní skupiny Evropsko – českého fóra, Euro-Czech Forum 2003 (ve spolupráci s KGL Norsk Ambassade Praha a Royal Netherlands Embassy in Pratur), ISBN 80-239-1890-7.
38. PROČ A JAK VYPRACOVAT PLÁN ROVNOSTI ŽEN A MUŽŮ - vytvořeno v rámci twinningového projektu EU pro „*Zlepšení veřejného institucionálního mechanismu pro aplikaci, prosazení a kontrolu rovného zacházení s muži a ženami,*“ Ministerstvo práce a sociálních věcí, Praha: 2003.
39. PŘÍRUČKA NA CESTU K ROVNOSTI ŽEN A MUŽŮ, vytvořeno v rámci twinningového projektu EU pro „*Zlepšení veřejného institucionálního mechanismu pro aplikaci, prosazení a kontrolu rovného zacházení s muži a ženami,*“ Ministerstvo práce a sociálních věcí, Praha: 2003.
40. ČLOVĚK A JEHO PRÁVA, svazek 15, *Rovné příležitosti pro muže a ženy na trhu práce*, Evropské informační středisko Univerzity Karlovy v Praze a Středisko pro výchovu k lidským právům, Praha: 2001: ISBN 80-902345-5-0. s.133.
41. PODMÍNKY PRO SLAĎOVÁNÍ PROFESNÍHO A RODINNÉHO ŽIVOTA - PARTNERSTVÍ V RODINĚ, Metodika 1 - Obecná problematika vzdělávání s gender prvky, EQUAL, číslo projektu E/041/1/043.
42. PODMÍNKY PRO SLAĎOVÁNÍ PROFESNÍHO A RODINNÉHO ŽIVOTA - PARTNERSTVÍ V RODINĚ, Metodika 2 - Modulární vzdělávací program pro ženy „Chci - mohu - umím,“ EQUAL, číslo projektu E/041/1/043.
43. ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI PRO ŽENY A MUŽE V OZBROJENÝCH A BEZPEČNOSTNÍCH SBORECH Z POHLEDU PRÁVA, Ministerstvo vnitra České republiky: 2005.
44. VÝBĚR JUDIKÁTŮ EVROPSKÉHO SOUDNÍHO DVORA o rovných příležitostech mužů a žen, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Praha: 1999: ISBN 80-85529-63-7.
45. VÝBĚR JUDIKÁTŮ EVROPSKÉHO SOUDNÍHO DVORA o rovných příležitostech mužů a žen, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Praha: 2005: ISBN 80-86878-12-0.

Články

46. HAŠKOVÁ, H. *Historický kontext českých nestátních neziskových organizací, Výzkum- gender - rovné příležitosti*, ročník 6, číslo 2/2005.
47. KRÁLÍKOVÁ, A., SOKAČOVÁ, L. *Studie Working Papers 1/2006 Ženské/genderové nevládní neziskové organizace v České republice*, FES Praha: květen 2006. Tato studie vznikla z iniciativy pražského zastoupení Friedrich-Ebert-Stiftung, s cílem zmapovat minulé i současné aktivity ženských, resp. genderových, organizací působících v České republice, jejich cíle, východiska, budoucí plány, formy národní i mezinárodní spolupráce, ale i zdroje financování.
48. UHDE., Z., *Evropská unie, Gender a politika*, článek z 16. ledna 2006 ke konferenci na téma „Gender a politika v rozšířené Evropě.“ Konferenci organizoval CEFRES (Centre français de recherche en sciences sociales) a Sociologický ústav Akademie věd ČR v další spolupráci s Association Française de Science Politique a Ministerstvem zahraničních věcí Švýcarské konfederace.
49. Sociologický časopis, *úvod k 1.číslu* Ročník 31, 1995:3.

Internetové zdroje

50. Filosofie a koncepce genderových studií, Fakulta humanistických studií Univerzity Karlovy, http://www.fhs.cuni.cz/gender/o_nas.html.
51. Souhrnná zpráva o plnění „Priorit a postupů vlády při prosazování rovných příležitostí mužů a žen za rok 2003. <http://www.vlada.cz>.
52. Důvodová zpráva k novému zákoníku práce - zvláštní část, Parlamentní tisk č. 1153, zdroj: <http://www.psp.cz>.
53. SPOLEČNÁ ČESKO-SLOVENSKÁ DIGITÁLNÍ PARLAMENTNÍ KNIHOVNA, záznam z jednání 6. schůze Národního shromáždění ve dnech 15 - 16. června 1965, zdroj: <http://www.psp.cz>.
54. Zaostřeno na ženy a muže, www.czso.cz/csu/ediciplan.nsf/publ/1413-04.
55. Ženy a muži v datech, www.czso.cz/csu/ediciplan.nsf/publ/1415-05
56. Souhrnná zpráva o plnění „Priorit rovnosti žen a mužů,“ vydalo MPSV, Praha 2003. ISBN 80-86552a postupů vlády při prosazování rovných příležitostí mužů a žen za rok 2003. Zdroj: <http://www.vlada.cz>.
57. Ženy a muži v datech, www.czso.cz/csu/ediciplan.nsf/publ/1415-05

České ženské a genderové organizace

- Acorus - psychosociální centrum - www.acorus.cz
- Agentura Gaia - www.ecn.cz/gaia
- Aperio - Společnost pro zdravé rodičovství - www.aperio.cz
- Asociace podnikatelek a manažerek - www.apmer.cz
- Centrum pro otázky migrace - www.migrace.ecn.cz
- Česká asociace dul - www.duly.cz
- Elektra - centrum pomoci ženám zneužitým v dětství - www.centrumelektra.cz
- eLnadrouhou - www.elnadrouhou.cz
- Evropská kontaktní skupina v ČR - www.eks.ecn.cz
- Fórum žen - www.forumzen.cz
- Forum 50% - www.padesatprocent.cz
- Gender Studies, o.p.s. - www.genderstudies.cz
- Genderové informační centrum Nora, o.p.s. - www.gendernora.cz
- Hlídací fena - www.hlidacifena.cz
- Hnutí za aktivní mateřství - www.iham.cz
- Jantar - www.feminismus.cz/org/jantar
- Klub ŽAP - pomoc ženám s rakovinou prsu - <http://sweb.cz/klub.zap>
- La Strada - www.strada.cz
- Moravská asociace podnikatelek a manažerek - www.podnikatelky.cz
- Most k životu, o.p.s. - www.mostkzivotu.cz
- Nadační fond Slovak-Czech Women's Fund - www.womensfund.cz
- Nezávislé sociálně ekologické hnutí - NESEHNUTÍ Brno - Ženská práva jsou lidská práva -
<http://zenskaprava.ecn.cz>
- Otevřená společnost, o.p.s. - www.osops.cz
- Poradna pro ženy v tísní - program Ligy lidských práv - www.llp.cz
- Pražské matky - <http://pmatky.ecn.cz>
- proFem, o.p.s., konzultační středisko pro ženské projekty - www.profem.cz
- ROSA, o.s. - centrum pro týrané a osamělé ženy - www.rosa-os.cz

Rozdílné rytmy - <http://rozdiInerytmy.gl.cz/les-rytmy/>

Rozkoš bez rizika - www.volny.cz/rozkos

Sdružení Amnesty International v České republice - www.amnesty.cz

Sdružení Jihočeské matky - www.jihoceskematky.cz

Síť mateřských center v České republice - www.materska-centra.cz

Slovo 21, o.s. - Manushe - www.slovo21.cz

Středočeská asociace podnikatelek a manažerek - www.stredoceske-podnikatelky.cz